

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра: публічного управління та адміністрування
(повна назва кафедри)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «Державно-правове регулювання у сфері
запобігання злочинів на ринку небанківських
фінансових послуг в Україні»

Виконав: студент магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування заочної
форми навчання
Дмитро КРИВЕНКО

Керівник: професор кафедри
публічного управління та
адміністрування, доктор наук з
державного управління, доцент
Володимир КОПАНЧУК

Рецензент: _____

АНОТАЦІЯ

Кривенко Д. Ю. Державно-правове регулювання у сфері запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. – Рукопис.

У магістерській роботі здійснено обґрунтування теоретичних засад державно-правового регулювання у сфері запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

З'ясовано, що сучасний стан правового регулювання запобігання правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових організацій характеризується певною недосконалістю нормативно-правових актів та відсутністю офіційно визнаної концепції правового розвитку щодо організації та функціонування системи боротьби зі злочинністю.

Визначено, що оскільки провідним елементом фінансово-кредитної системи все ж таки є банки, які виконують більшість покладених на них функцій, то небанківські фінансові установи вважаються допоміжним її інструментом, які виконують функції фінансових посередників.

Запропоновано, що для проведення систематичного моніторингу ефективності протидії злочинності правоохоронними органами, універсальним стандартизованим інструментарієм може стати запровадження Національної системи оцінювання рівня економічної злочинності.

Ключові слова: державно-правове регулювання, небанківські фінансові послуги, фінансова система, банки, кредитні спілки, страхові компанії, злочин.

SUMMARY

Kryvenko D. Yu. State-legal regulation in the field of crime prevention in the market of non-banking financial services in Ukraine. - Manuscript.

The master's work substantiates the theoretical foundations of state-legal regulation in the field of crime prevention in the market of non-banking financial services in Ukraine.

It was found that the current state of legal regulation of the prevention of offenses in the sphere of activities of non-banking financial organizations is characterized by a certain imperfection of normative legal acts and the absence of an officially recognized concept of legal development regarding the organization and functioning of the crime fighting system.

It was determined that since the leading element of the financial and credit system are banks, which perform most of the functions assigned to them, non-bank financial institutions are considered to be its auxiliary tool, which perform the functions of financial intermediaries.

It is proposed that for the systematic monitoring of the effectiveness of crime prevention by law enforcement agencies, the introduction of the National System for assessing the level of economic crime can become a universal standardized toolkit.

Key words: state legal regulation, non-bank financial services, financial system, banks, credit unions, insurance companies, crime.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	8
1.1. Сутність та зміст правових відносин у сфері діяльності небанківських фінансових установ як об'єкт державного регулювання	8
1.2. Особливості порушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.....	27
2.1. Світовий досвід державного регулювання у сфері діяльності небанківських фінансових установ	27
2.2. Аналіз державно-правового регулювання у сфері запобігання порушень в діяльності небанківських фінансових установ в Україні.....	36
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	43
3.1. Шляхи удосконалення організаційних напрямів забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні	43
3.2. Напрями державно-правового регулювання у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, з використанням небанківських фінансових установ.....	50
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. Зростання тіньового сектору економіки та криміналізація майже всіх галузей економіки гальмують розвиток ринкових відносин в Україні, загрожують національним інтересам і національній безпеці держави, підривають довіру громадян до демократичних інститутів і цінностей, викликаючи стурбованість суспільства та критичні оцінки міжнародних експертів. За даними МВС України, у період 2021-2022 років у середньому на рік виявлялося близько 40 тис. економічних злочинів, у тому числі майнових (52%), у сфері господарської діяльності (25%) та пов'язаних з ними зловживання службових осіб суб'єктів господарювання усіх форм власності (23%). Постійно зростає частка тяжких та особливо тяжких злочинів, кількість потерпілих, яким завдано значної матеріальної шкоди.

Загостренню порушень на фінансовому ринку незалежної України сприяють нерозвиненість системи державного регулювання та контролю, правова незбалансованість учасників фінансового ринку та інші об'єктивні фактори. Соціально-економічний розвиток держави вимагає забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових організацій, до яких належать кредитні спілки, трастові компанії, інвестиційні компанії, накопичувальні пенсійні установи, страхові компанії та інші фінансові посередники, які надають широкий спектр послуг підприємствам і населенню. Особливу увагу слід приділити захисту приватних інвесторів, оскільки пересічні громадяни зазвичай мають невеликий досвід інвестування своїх коштів і обмежені можливості для відновлення порушених прав. Виходячи з досвіду фінансових пірамід 1990-х років, злочинні технології під виглядом небанківських фінансових організацій характеризуються тим, що злочинці використовують методи маніпулювання свідомістю жертв, атрибутику всесвітньо відомих компаній, сучасні телекомунікаційні технології та корупційні діяння з боку чиновників усіх рівнів. Недостатньо ефективні

заходи боротьби з такими заходами з боку держави призводять до високого латентного періоду протягом тривалого часу.

Значний внесок у розвиток питань державно-правового регулювання у сфері запобігання порушень в діяльності небанківських фінансових установ зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема О.М. Бандурко, В.О. Глушкова, В.К. Грищук, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, І.П. Козаченко, П.С. Матишевський, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та ін. Разом з тим увесь спектр викликів щодо запобігання порушенням на небанківських фінансових ринках залишився поза межами наукових досліджень.

Тому концептуалізація наукових ідей та підходів до створення якісно нового механізму запобігання правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових організацій в Україні базується на комплексному аналізі з урахуванням специфіки окремих сегментів фінансового ринку. Вищевикладене зумовило вибір теми магістерської роботи.

Мета та завдання магістерської роботи. *Метою* магістерської роботи є обґрунтування теоретичних засад та прикладних аспектів щодо вдосконалення державно-правового регулювання у сфері запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

Для досягнення мети магістерської роботи було визначено такі *завдання* дослідження:

- розкрити сутність та зміст правових відносин у сфері діяльності небанківських фінансових установ як об'єкт державного регулювання;
- з'ясувати особливості порушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні;
- вивчити світовий досвід державного регулювання у сфері діяльності небанківських фінансових установ;
- провести аналіз державно-правового регулювання у сфері запобігання порушень в діяльності небанківських фінансових установ в Україні;
- визначити шляхи удосконалення організаційних напрямів забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні;

– запропонувати напрями державно-правового регулювання у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, з використанням небанківських фінансових установ.

Об'єктом дослідження є сфера запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та практичних аспектів державно-правового регулювання у сфері запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

Методи дослідження. Дослідження теоретичних положень магістерської роботи ґрунтуються на принципах проведення комплексних досліджень, роботах провідних вітчизняних і зарубіжних учених з питань державного регулювання забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг. Методологічною основою магістерської роботи є загальнотеоретичні методи наукового пізнання зокрема: аналіз і синтез, які застосовані в процесі дослідження теоретичних аспектів державного регулювання забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг; економіко-статистичні методи, зокрема: порівняння, графічний (для наочного представлення статистичного матеріалу та схематичного подання деяких теоретичних і практичних положень магістерської роботи), а також методи діагностики, деталізації та узагальнення, індуктивний і дедуктивний, метод порівняння.

Інформаційною базою дослідження є наукова вітчизняна і зарубіжна література з теми дослідження, нормативно-правові акти України, міжнародні правові акти, аналітичні та звітні документи тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків та практичних рекомендацій, які містяться в магістерській роботі, як в теоретичному, так і в практичному значенні при визначенні перспективних напрямів удосконалення державно-правового регулювання у сфері запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Сутність та зміст правових відносин у сфері діяльності небанківських фінансових установ як об'єкт державного регулювання

Чільне місце під час створення єдиної концепції запобігання порушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ посідають теоретичні напрацювання в галузі державного управління та теорії кримінального права.

Відомий шведський кримінолог Б. Свенссон, вивчаючи проблеми економічної злочинності в зарубіжних країнах, дійшов висновку, що поняття «economic crime» не має чітких кримінально-правових кордонів. За його переконанням, економічна злочинність завжди має системний характер, є сукупністю різних порушень у межах господарської діяльності підприємців. Ці порушення, як правило, ретельно конспірують і тому, зазначає вчений, не завжди вдається притягнути винних до відповідальності. Якщо майновий злочин не має зв'язку з господарською діяльністю, то він, на думку автора, не є економічним [47].

Підхід з позиції матеріального права дає змогу розглянути злочинне діяння як відносно ізольований акт порушення людиною кримінальної заборони. Увага тут зосереджена на юридичному аналізі складу злочину крізь призму чотирьох його складових: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Хоча склад злочину і виступає як стрижневе поняття предмета доказування, проте кримінально-правові критерії не можуть повною мірою охопити усі особливості злочину.

У зв'язку з реформуванням на початку 90-х рр. минулого століття вітчизняної економіки, зазнала серйозних змін і економічна злочинність. Створення нових форм власності, функціонування економіки в умовах ринкових відносин, інтеграція у світову економіку супроводжуються

ускладненням кримінальної обстановки в ній. Економічна злочинність все в більшій мірі виступає як пряме продовження криміналізованих економічних відносин.

На думку низки авторів [19], широта поняття «економічна злочинність» виявляється у тому, що шкода, яка завдається нею, позначається на відносинах управління і товарно-грошових відносинах. Економічна злочинність охоплює такі склади злочинів, як умисні посягання на економічні інтереси суспільства у випадках, коли діяння пов'язане, або з конкретним становищем злочинця у сфері господарства, з характером економічних відносин, учасником яких він є, або з його соціальною роллю, соціальною позицією та ситуацією, що є характерними для функціонування конкретних елементів економічного механізму.

Автор підтримує думку, що економічна злочинність являє собою сукупність протиправних, суспільно небезпечних, корисливих посягань, що завдають істотної матеріальної шкоди власності, встановленому порядку управління економічними процесами, економічним правам та інтересам громадян, юридичним особам і державі з боку осіб, які виконують певні функції у системі економічних зв'язків [22].

Аналіз різних підходів до визначення поняття «економічна злочинність» дозволило прийти до наступного висновку: «Вітчизняне законодавство дає підставу для різних трактувань економічної злочинності, розуміючи її як: по-перше, сукупність злочинів проти власності; по-друге, сукупність усіх злочинів у сфері економіки, передбачених кримінальним кодексом, з кримінологічної точки зору містить як «загальнокримінальні» діяння (крадіжки, розбої, вимагання), так і власне «економічні» та, навіть, корупційні.

І. М. Даньшин звернув увагу на те, що при вирішенні питання про віднесення конкретного злочину до кола економічних потрібно враховувати основний критерій – спрямованість діяння проти економічної системи суспільства (об'єкт) і його наслідки (заподіяння істотної матеріальної шкоди об'єкту) [11, с. 237].

О. М. Литвак також ототожнює економічну і посадову злочинність і відносить до економічної злочинності лише корисливі злочини, які вчиняються посадовими особами. Визначаючи поняття «економічна злочинність», він пише: «Економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств та установ, незалежно від форм власності, шляхом використання службового становища і місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язане з використанням службового становища» [23, с. 26].

Отже, як бачимо, поняття «злочини економічної спрямованості», «злочини у сфері економіки», «економічні злочини», «корисливі посадові злочини» нерідко ототожнюють. Таке положення неможливо визнати прийнятним, оскільки використання різних понять, що позначають один і той же об'єкт, має недоліки (створює складності у з'ясуванні сутності об'єкту, його теоретичного осмислення і практичної спрямованості).

За словами О. Литвака, економічна злочинність складається з наступних груп соціально небезпечних заходів: 1) крадіжка майна всіх форм майна шляхом розподілу, відходів та зловживань та крадіжок, використовуючи законний доступ до викраденого; 2) корисливі злочини, вчинені зловживанням позицією без ознак крадіжок (ухилення від сплати податків, шахрайство за фінансові ресурси тощо); 3) корисливі злочини в сфері торгівлі, послуг та інших сфер приватного бізнесу без використання офісу та без ознак крадіжок (помилкова, контрабанда тощо) [24].

Цікава перспектива О. Калмана, який розглядає економічний злочин у широкому розумінні (злочини у галузі власності, економічну діяльність, офіційне зловживання менеджерами бізнес - підприємств) та в ближчому (лише через економічні злочини) [20]. За його словами, економічна злочинність - це соціально - економічне явище, яке є руйнівним для економіки, що є взаємозв'язком між майном та відносинами у галузі виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів та послуг для доходу [20, с. 14–15].

Якщо ми узагальнимо результати дослідження внутрішніх та іноземних вчених для визначення сутності економічної злочинності, ми можемо дати розширену інтерпретацію цієї категорії.

Економічна злочинність як форма загального злочину - це складне, систематичне та негативне соціальне явище, яке притаманне державі, яка є результатом економічної активності людей, які мають корисний чи інший особистий інтерес до незаконного використання економічних переваг. Складається з кримінальних дій (бездіяльності) економічних відносин (прямих учасників економічної діяльності), людей, які втручаються в економічні відносини, а також люди, які здійснюють офіційні повноваження в галузі державної, колективної чи приватної власності; пошкодження економічної системи, відносини всіх форм майна та управління (підприємництво), "тінь", корупція та організована злочинність, спричиняє соціальну нестабільність та відчай громадян стосовно громадян у здатності держави захищати свої інтереси.

Однією з обставин, що сприяє розширенню переліку суб'єктів економічних злочинів є стрімкий розвиток інформаційних технологій (інформаційно-комп'ютерні технології, Інтернет-технології), їх активне використання в економічній діяльності. Будучи по суті глобальним, децентралізованим інформаційним середовищем, що має комунікаційну основу, мережа Інтернет являє собою ідеальний інструмент ведення економічної, і в тому числі підприємницької діяльності з використанням нових інформаційних технологій. Сьогодні це найважливіша тенденція розвитку сучасної економіки. Серед основних сфер розширеного використання інформаційно-комп'ютерних технологій в економічній діяльності небанківських фінансових установ слід назвати: нові форми організації корпорацій, підприємств і фінансових інструментів, в частині використання оборотних фондів, виражених у цифровій формі, «віртуальні компанії»; оптові та роздрібні електронні фінансові послуги, в тому числі кредитування та

страхування; сфера адміністрування бізнес-процесів. Все це породжує нову специфічну область кримінальної економічної активності.

Отже, стрімкий розвиток економічної системи призводить до не менш стрімкої зміни кола суб'єктів, здатних експлуатувати у кримінальних цілях існуючі легальні економіко-правові механізми. При цьому зміна самих способів економічних злочинів дозволяє зробити висновок, що професійна діяльність суб'єкта таких діянь є лише однією з форм такої експлуатації.

Таким чином, під порушеннями економічної спрямованості необхідно розуміти кримінально-карані діяння, які орієнтовані на заподіяння шкоди відносинам, що складаються у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріально-опосередкованого продукту, або під виглядом таких відносин, чи обумовлених ними. Ці діяння можуть вчинятися як суб'єктами, що здійснюють професійну діяльність на законній підставі, так і тими, хто використовує її для вчинення злочину або імітує її здійснення для кримінального використання процесів виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ. Таким чином можна характеризувати і фінансові інструменти (гроші, цінні папери, банківські документи тощо), які можуть використовуватися при здійсненні розглянутих злочинів, як справжні, так і підроблені (фальшиві). Важливою є обставина, що до злочинів економічної спрямованості відносяться також діяння, вчинені з метою приховування, маскуванню суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з процесами виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріально-опосередкованого продукту (товарів, робіт та послуг).

Внаслідок індустріального розвитку суспільства у сфері надання фінансових послуг виникає розподіл праці. Банкам стає не вигідно надавати невеликі кредити простим робітникам і селянам, заощадження дрібних господарств використовувалися ними на потреби держави, власників засобів виробництва і землевласників. Як зазначає у своїй монографічній роботі відомий дослідник кооперативного руху у фінансовій сфері професор В.В. Гончаренко, «небанківські фінансові установи виникали для роботи в тих

сферах фінансового ринку, де недостатньо працювали банки, в результаті чого створювався вакуум окремих послуг. Вони брали на себе частину фінансових послуг, які були не вигідними для комерційних банків або просто не надавалися ними із різних причин. Небанківські організації займали свою нішу на фінансовому ринку та мали певну спеціалізацію» [7, с. 37].

Серед фінансових інструментів, що обирали для здійснення шахрайств способом фінансової піраміди, були цінні папери, а також договори позики, залучення інвестицій, страхування. Їх головною умовою є вкладання грошей у компанію з отриманням доходу через певний час. Завдяки потужному інформаційному впливу через ЗМІ та масову рекламу було створено сприятливий образ фінансової компанії в очах потенційних потерпілих. Шахраї використовували різноманітні прийоми, серед яких пропонування вигідних фінансових інструментів для приватного інвестування; обіцянка неухильного виконання зобов'язань, виплати доходу і повернення залучених коштів; створення легенди «вигідних» капіталовкладень з метою викликати ілюзію наукової обґрунтованості інвестиційної політики компанії; високий рівень сервісу, належна організація обслуговування клієнтів, ввічливість і передбачливість персоналу; ефектне оформлення і зручне розташування офісу і філій компанії; демонстрація підроблених документів компанії в умовах відсутності належного контролю з боку правоохоронних органів тощо. Унаслідок цього кількість громадян, втягнутих у фінансові піраміди, вираховувалось десятками, а іноді й сотнями тисяч. Діяльність шахрайських структур розповсюдилася майже на усі колишні радянські республіки.

Розкрадання даного роду вчинялося, зокрема, шляхом заснування певної фірми (страхової компанії, довірчого товариства, пенсійного фонду, підприємства «селенга»), залучення грошей населення та юридичних осіб з наступним їх привласненням. В основі цього способу розкрадання знаходиться обман інвесторів, які залучаються обіцянкою виплати високих доходів на вкладені гроші. Причому, першим хвилям інвесторів дивіденди

дійсно виплачуються, але не за рахунок вигідного вкладення залученого капіталу, а за рахунок грошей, отриманих від наступних хвиль інвесторів.

Цей спосіб шахрайства отримав назву «схема Понці» (або «фінансова піраміда»). Інвестиції нібито робилися у дуже вигідну справу міжнародного поштового зв'язку. У перший місяць своєї діяльності Понці мав 15 клієнтів, які в загальній кількості внесли 870 доларів. Але на протязі 6 місяців йому вдалося переконати близько 20 тис. вкладників довірити йому майже 10 млн доларів. Таємницею такого успіху було те, що він платив дохід перших вкладників не за рахунок вигідного інвестування, а з грошей, які вносили наступні вкладники. Таким чином, Понці здобував довіру – а з ним і нових вкладників. У розпал цієї фінансової «гри» на Понці працювало 16 працівників, які щодня реєстрували надходження готівки від вкладників – близько 250 тис. доларів [49].

Показовим прикладом вітчизняної фінансової піраміди стало створення у 1990-х роках у м. Харкові акціонерного товариства «Быстрые деньги», співзасновником якої стала торговельно-промислова транснаціональна корпорація. Завдяки масштабній рекламі на телебаченні людям пропонували вкласти гроші під 60–80 % річних. А для більшої переконливості своїх бізнес-планів вели розмови про заплановане інвестування коштів у майбутні проекти в галузі зовнішньоекономічної діяльності. Організатор шахрайства створив мережу обмінних пунктів, через які «провертав» кошти, залучені від громадян, одержуючи прибуток у розмірі майже 60 %. Організатори розгалуженої фінансової піраміди в розквіт своєї діяльності мали на рахунках у зарубіжних банках понад 3 млн дол. США [14].

Згідно з даними Генеральної прокуратури України, за період 1994–1997 р. в Україні було порушено 222 кримінальні справи за ознаками шахрайств в небанківських фінансових установах, вчинених за схемою «піраміда». По багатьох з них до цього часу ведеться розслідування органами внутрішніх справ і прокуратури.

Історія появи і діяльності шахрайських компаній на українському фінансовому ринку пов'язана з декретом Кабінету міністрів України «Про довірчі товариства» від 17 березня 1993 р. (№ 2393). У лютому 1995 р. після серії гучних трасових скандалів, сесія Верховної Ради України доручила Контрольній комісії з питань приватизації проаналізувати діяльність довірчих товариств щодо дотримання чинного законодавства. У ході зазначеної перевірки виникло головне питання, – який законодавчий акт належить вважати чинним. З'ясувалося, що Декрет Кабінету Міністрів «Про довірчі товариства» існує у трьох редакціях, які потрапили до комісії. Причому усі три варіанти претендували на «законну силу». У варіанті, який був підписаний главою уряду (Л.Д. Кучмою), не передбачалося залучення довірчими товариствами грошових коштів громадян. У двох інших, які надійшли з Кабінету Міністрів у юридичний відділ Верховного Ради і після цього були надруковані в ЗМІ, зазначалося, що довірчі товариства можуть залучати грошові кошти громадян [51]. У зв'язку з цими фактами Верховною Радою було прийнято три постанови (№ 467/95-ВР від 13 грудня 1995 р., № 491/95-ВР від 22 грудня 1995 р, № 452/96-ВР від 31 жовтня 1996 р.), але «автори» даної акції так і не були встановлені.

З метою регулювання діяльності небанківських фінансових установ у 2007 р. було створено Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності – профільний комітет Верховної Ради України, а також прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема: Указ Президента України «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» [36]; Закон України «Про страхування» [40]; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [42]; Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [37]; Закон України «Про кредитні спілки» [38]; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [35]; «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. № 1057 [39]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про

схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [41] та інші.

Страхові та лізингові компанії, інвестиції та НПФ, піклувальники, кредитні кооперативи та ломбарди зайняли своє місце у відносинах мобілізації та розподілу капіталу, в деяких випадках, що створюють конкуренцію в банківських установах. Окрім досягнення власних комерційних цілей, фінансові установи банку сприяють вирішенню загальних економічних цілей, економічного зростання в Україні.

Незважаючи на досить інтенсивну освіту, фінансовий сектор ще не став головним та комфортним механізмом забезпечення реального економічного сектору з необхідними фінансовими ресурсами. Ви відчуваєте перші дні своєї освіти, ваш розвиток залишається не дуже динамічним, іноді навіть хаотичним, тому це подальше вивчення вашого правильного характеру, вашої діяльності, функцій, які ви виконуєте в економіці держави тощо.

З метою мінімізації ризиків, які можуть бути пов'язані з неадекватною стабільністю, прозорістю та конкурентоспроможністю фінансового сектору, що не пов'язане з створенням ефективної системи для запобігання порушень у галузі діяльності.

Державне керівництво в галузі фінансового сектору повинно орієнтуватися на:

- створення системи ідентифікації ризику, моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою створення можливостей для створення запобіжних заходів для забезпечення фінансової безпеки;
- зміцнення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та корпорації, яка проводить державне регулювання та спостереження за такими установами;
- збільшення платоспроможності та фінансова стабільність фінансових установ не є банком;
- забезпечення належного захисту споживачів від не пов'язаних з фінансовими послугами;

- запобігання використанню нефінансові установи для непродуктивного усунення капіталу за кордоном.

Таким чином, державні корпорації стикаються з новими завданнями, щоб визначити стратегічні напрямки своєї діяльності, щоб знайти нові підходи до боротьби з організованою економічною злочинністю, які відповідають реаліям та враховують тенденції розвитку суспільства та держави.

1.2. Особливості порушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні

Система економічних злочинів включає передбачені відповідними нормами КК України такі види злочинів.

1. Злочини в сфері відносин власності, вчинені в процесі економічної діяльності: шахрайство (ст. 190), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191).

2. Злочини в сфері фінансових відносин: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів (ст. 199); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209); умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ст. 209¹); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212); ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212¹); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених,

одержаних чи підроблених контрольних марок (ст. 216); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222); маніпулювання на фондовому ринку (ст. 2221); підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 2231); порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 2232); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224).

3. Злочини в сфері виконання бюджету: нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210); видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч закону (ст. 211).

4. Злочини в сфері підприємницьких відносин: незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 2031); зайняття гральним бізнесом (ст. 2032) незаконне виготовлення, зберігання, або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204); фіктивне підприємництво (ст. 205); протидія законній господарській діяльності (ст. 206); порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213); доведення до банкрутства (ст. 219).

5. Злочини в сфері проявів монополізму і недобросовісної конкуренції: незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231); розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232); незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 2321); приховування інформації про діяльність емітента (ст. 2322).

6. Злочини в сфері відносин обслуговування населення: умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229).

7. Злочини в сфері регулювання переміщення майна через митний кордон України: контрабанда (ст. 201).

Наведена класифікація, на нашу думку, хоч і має яскраво виражену правову основу, але вона і відтворює потреби науки для формування диференційних програм запобігання економічної злочинності стосовно окремих галузей економіки і сфер проявів економічних злочинів. Вона придатна і для формування криміналістичної системи методик розслідування економічних злочинів.

Для розкриття соціально-економічної характеристики фінансових відносин як об'єкта правової охорони має значення аналіз та комплексне тлумачення категорій кримінального та інших галузей права. Ураховуючи значущість фінансової системи для забезпечення нормальної життєдіяльності будь-якої країни, з повною впевненістю можна стверджувати про необхідність прискіпливої уваги до категорії «фінансова безпека держави». Досліджуючи проблеми фінансової безпеки, слід пам'ятати про системну сутність цього явища та його зв'язок з іншими, більш широкими категоріями: «національна безпека» та «економічна безпека».

Національна безпека держави - це системна категорія права, політичної економії та політології, яка тісно пов'язана з категоріями територіальної єдності та цілісності, агресії та примусу, економічної незалежності та економічного суверенітету тощо [8]. Складність концепції національної безпеки, її багатовимірності повинна була вимагати певної процедури інструкцій щодо її визначення відповідно до концепції «безпеки» в регуляторних діях; доктринальний, в якому основні вказівки для визначення поняття «безпека» описані в науковій літературі; енциклопедична, яка забезпечує відповідні підходи, що містяться в енциклопедичних джерелах та словниках [25, с. 8].

Економічна безпека держави, з одного боку, – це надсистема, що складається з підсистем: фінансової, інвестиційної, продовольчої, енергетичної, зовнішньоекономічної тощо (які мають свою внутрішню структуру) [10]. З іншого боку, економічна безпека – це складова національної безпеки держави. Водночас економічна безпека може розглядатись як

підсистема міжнародної економічної безпеки, що, у свою чергу, є складовою міжнародної безпеки [12].

Незважаючи на те, що однією з основних функцій держави є економічна, поняття «економічна безпека» є досить новою економіко-правовою категорією для національних органів управління економікою. На жаль, ця проблема ще недостатньо вивчена і проаналізована в науковій літературі.

Фінансова безпека держави - це захист інтересів держави щодо фінансової системи або в такому стані бюджетних, податкових та грошових систем, що гарантує здатність держави ефективно формувати, зберігати та використовувати фінансові ресурси країни/ Безпека -це багатомірне явище, дослідження якого присвячено ряду наукових творів [3; 13; 50].

Аналіз правил законодавства правоохоронних органів, кримінальних проваджень, цивільних, бюджетних та податкових законодавства, а також бібліографічних джерел показує термінологічну неоднорідність та непослідовність стосовно характеристик фінансових злочинів.

Після розпаду СРСР адміністративний контроль втратив впливовість, а різні форми економічного контролю почали з'являтися в Україні лише наприкінці 90-х років минулого століття. Саме в цей період рівень злочинності у фінансовому секторі досяг найбільших темпів зростання. Відповідно до статистичних даних, з 1996 по 2000 рр. середньорічний темп зростання офіційно зареєстрованих злочинів тут збільшувався від 10 до 50 % щорічно. Водночас дані експертних оцінок свідчать про неефективний облік фінансових злочинів, зокрема у системі державної статистичної звітності.

Опитані нами працівники правоохоронних органів, найбільш криміналізованою вважають саме фінансову систему (60,6 % респондентів). За нею назвали сферу державного управління (53,5 %), паливно-енергетичний комплекс (45,2 %) та інші галузі. За кількістю та динамікою виявлених злочинів лише окремо взятий банківський сегмент конкурує з багатьма самостійними галузями господарства, а в деяких випадках навіть випереджає. Збитки, завдані порушеннями у фінансовому секторі, становлять найбільшу

частку у загальній кількості збитків за окремими галузями економіки – до 40 %.

З розвитком міжнародних зв'язків та інтеграції України до світового економічного простору зростає питома вага міжнародної і зовнішньоекономічної складової фінансових операцій. Незважаючи на деяке збільшення кількості зареєстрованих злочинів, що вчинені безпосередньо у сфері зовнішньоекономічної діяльності (у 2017 р. на 14,5 % порівняно з 2003 р.), негативні процеси ухилення від оподаткування, контрабанди валютних цінностей, легалізації (відмивання) коштів за оцінками фахівців набувають масштабів, порівняних із доходами бюджету [15].

Організований характер економічної злочинності стає одним із найнебезпечніших чинників, що ускладнюють протягом декількох років оперативну обстановку в більшості регіонів України. Зважаючи на те, що організована злочинність – це явище, що зміцнене фінансовими інтересами, кількість злочинів, вчинених організованими групами у фінансовій сфері, за останні десять років збільшилася майже на 80 % [54].

Зважаючи на відсутність законодавчого закріплення, у широкому розумінні термін «фінансова злочинність» охоплює будь-які ненасильницькі злочини, які заподіюють фінансову шкоду, хоча ця шкода може бути прихованою або не адекватно не сприйматись суспільством. Ще 1981 р. Комітет Міністрів Ради Європи визначив, що економічними порушеннями є 16 правопорушень: від деяких корпоративних конфліктів до екологічних злочинів (рекомендація № R (81) 12). Більшу частину цих правопорушень може бути віднесено до категорії «фінансова злочинність».

Для з'ясування сутнісного змісту категорії «фінансові злочини» слід визначити характерні риси об'єкта правової охорони, зокрема, фінансової системи.

Фінансова система в широкому розумінні – сукупність різних ланок відносин (фінансових інститутів), урегульованих фінансово-правовими

нормами, за допомогою яких держава утворює, розподіляє і використовує централізовані й децентралізовані фонди коштів [52, с. 8].

Термін «фінанси» (франц. «finance», від лат. «financia» – готівка, дохід) виник у XIII–XV столітті в торгівельних містах Італії та означав будь-який фінансовий платіж, у широкому розумінні – грошові кошти, обіг грошей.

В економічній та правовій літературі поняття «фінанси» розглядається у двох аспектах. За своїм матеріальним виразом фінанси – це узагальнювальний економічний термін, що пов'язаний з процесами збирання, розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. За змістом – це економічні відносини, зумовлені взаємними розрахунками між господарюючими суб'єктами, рухом коштів, грошовим обігом і використанням грошей [27, с. 61].

Фінансову систему зазвичай розглядають через структурний аналіз фінансового ринку, що містить сукупність взаємопов'язаних підсистем, кожна з яких репрезентує специфічну групу фінансових відносин. Зазначені інститути розглядають як класифікаційну ознаку виокремлення відповідних груп злочинів. Структурно фінансова система має такі складові: бюджетна система; податкова система; фінанси державного соціального страхування; кредитна система (банки і небанківські фінансово-кредитні інститути); сфера страхування; ринок цінних паперів; фінанси суб'єктів господарювання (державних і недержавних підприємств, установ та організацій).

«Без вірного розуміння об'єкта охорони неможливо дати матеріальне визначення поняття злочину, так як основною ознакою такого поняття є вказівка на об'єкт, заради якого держава створює кримінальне право».

Більшість фахівців у галузі кримінального права визнає, що суспільна небезпека – це об'єктивна (матеріальна) ознака (внутрішня властивість) злочину, що розкриває його соціальну сутність, що виражається у нанесенні (реальна загроза нанесення) суттєвого збитку головним у нашій країні суспільним відносинам, способу життя.

Враховуючи структуру правовідносин, можна припустити, що об'єктом злочину виступають не просто охоронювані правом суспільні відносини, а їх зміст – суб'єктивні права учасників: право кредитора на повернення боргу; право держави на доходи осіб у вигляді податків; право комерційної організації на прибуток тощо. З'ясування суспільної небезпеки порушень подібних прав полягає у вирішенні питання про те, наскільки це право відповідає суспільним інтересам і чи може бути іншим способом захищено.

У всіх без винятку випадках будь-яка цінність чи законний інтерес стають кримінально-захищеними лише в разі, якщо вони належать до відповідної структури правовідносин, якщо суб'єкти таких правовідносин мають права і несуть обов'язки. Не сама річ (благо, цінність), а ті відносини, які склалися з приводу її існування (використання), є кримінально-захищеними.

Не можна погодитися з І. А. Клепицьким у тому, що охорона встановленого порядку господарської діяльності кримінальним законом – справа безглузда і навіть шкідлива. Разом з тим його ж твердження не безперечно: «норми про господарські злочини покликані забезпечити не тільки і не стільки порядок у господарській сфері, скільки нормальні умови для ефективного функціонування народного господарства як такого».

У фінансових відносинах людина, яка стала їх учасниками, вже була затверджена за допомогою відповідних правових правил, зобов'язань та зобов'язань. Це означає, що юридичні відносини були визначені між учасниками фінансових відносин та комісією такого злочину на основі існуючих юридичних відносин у певній компанії як об'єкт (наприклад, як державний реєстратор, підприємці, платників податків тощо).

Виходячи з вищевикладеного, об'єктом злочинів у сфері фінансів виступає правопорядок як певна система суспільних відносин, введених в рамки порядку, передбаченого нормами регулятивного (фінансового) права. Змістом правопорядку є правомірна поведінка, діяльність суб'єктів господарських відносин.

Іншими слова, об'єкт фінансових злочинів можна визначити як суспільні відносини, пов'язані з утворенням, розподілом та використанням фондів грошових коштів.

У науковій літературі та нормативно-правових актах досить часто застосовується термін «небанківська фінансова установа», але визначення поняття небанківської установи в законодавстві України немає. Так, на сьогодні цей термін трапляється в назві 15-ти та в тексті 251 нормативного документа, проте жоден з них не розкриває, що таке небанківська фінансова установа.

Небанківська фінансова установа є одним із видів фінансово-кредитних установ (поряд з такими універсальними, як банки) і входить до складу фінансово-кредитної системи. Сучасна кредитна система розвинутих країн включає в себе такі структурні елементи: 1) центральний банк; 2) банківський сектор; 3) страховий сектор; 4) спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні інститути. У ряді випадків третій та четвертий сектори об'єднують [2].

Хоча небанківських фінансових установ належать до фінансово-кредитної системи України, цей факт нормативно не закріплено. Більшість країн у своїх законодавчих актах з регулювання фінансових питань вводять небанківських фінансових установ поряд із банками до складу національних фінансово-кредитних систем. Зазвичай це фіксують у законах на зразок Закону України «Про банки і банківську діяльність» [34], тобто в нормативних актах, що є основою регулювання фінансово-кредитних відносин.

Оскільки банки є провідним елементом фінансово-кредитної системи і виконують більшість покладених на неї функцій, то небанківських фінансових установ виступають як допоміжний її інструмент, який поряд із банками виконує функції фінансової системи. З цієї причини деякі країни Західної Європи та інші розвинуті країни світу включають небанківських фінансових установ до національних банківських систем, що й закріплено у відповідних нормативних актах цих країн.

Термін «небанківська установа» вживається в багатьох європейських мовах. Так, найпоширенішим він є в англійській мові – серед банківської та економічної термінології натрапляємо на словосполучення: «nonbanking activities» – небанківська діяльність; «nonbank» – небанківська кредитна установа і навіть «non-bank bank» – небанківський банк [6].

Даючи визначення терміна «небанківська фінансова установа» і в наукових роботах [9, с. 470], і в нормативних актах країн із розвинутою фінансово-кредитною системою, особлива увага звертається на те, що ці установи можуть виконувати лише окремі банківські операції. Причому існує перелік банківських операцій, які їм заборонено здійснювати у сукупності [33]. Крім того, як уже зазначалося вище, в ряді країн світу у фінансово-кредитній системі виділяють окремо страховий сектор та небанківський сектор [29]. До кінця 2002 р. можна було ще вагатися, чи включати в Україні страхові організації до складу небанківських фінансових установ, чи виділяти їх окремо, оскільки не було єдиного державного органу, який би регулював діяльність небанківських установ в Україні у сукупності. Першими як врегульованими держава виділила елементи фондового ринку, створивши для державного управління їх діяльності Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, а державне управління страховою діяльністю здійснювало Управління страхової діяльності при Міністерстві фінансів.

Класифікація небанківських фінансових установ визначає спільні для окремої групи даних установ види та способи протиправних діянь, що дозволяє здійснити комплексну правову характеристику відносин для кожної групи цих установ. До класифікуючих критеріїв видів парабанківських установ віднесено: напрями діяльності, особливості створення і функціонування; спосіб залучення грошових коштів для формування власних ресурсів; базову банківську операцію, яка надається фінансовою установою [1, с. 8].

Таким чином, спираючись на наведені вище ознаки, можна дати таке визначення небанківської фінансової установи – це фінансова установа, яка

відповідно до законодавства України надає фінансові послуги та має право здійснювати окремі банківські операції.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

2.1. Світовий досвід державного регулювання у сфері діяльності небанківських фінансових установ

Не існує єдиної регуляторної системи фінансового ринку у світі - кожна країна розробляє та реалізує свої підходи, які зазвичай базуються на адаптації світового досвіду до національної правової системи. Проблеми підвищення ефективності регулювання та моніторингу фінансового сектору в Україні знаходяться в центрі уваги багатьох вчених. Здебільшого він зосереджений на аналізі підходів до вибору оптимальних способів розробки регулювання та моніторингу в банківській справі.

Частка активів українського небанківського фінансового сектору становить лише 7 % від загальних активів країни, але проблеми в цьому секторі можуть спричинити проблеми для всієї економіки, які можна побачити під час останньої фінансової кризи. З огляду на це, введення ефективного управління ризиками в цьому сегменті є дуже актуальним. Страхові компанії для небанківських фінансових установ, профспілок, управління ризиками НПФ повинні слугувати своєрідним механізмом захисту клієнтів, власників та інвесторів для прийняття оптимальних мотивованих рішень.

Поточне управління ризиками у внутрішніх фінансових установах та методах регулювання вашої діяльності не відповідає ступеня реальних загроз. Нехтування сучасним маршрутом управління ризиками призводить до значних фінансових втрат. На жаль, слід сказати, що управління ризиками не здійснюється у більшості внутрішніх фінансових установ. Моніторинг дотримання стандартів імітується, було розроблено деякі внутрішні документи, які зазвичай не виконуються. Створюються служби безпеки, які в основному контролюють своїх працівників та контрагентів. Все це не має нічого спільного з створенням повної системи управління ризиками.

Для розвитку фінансового ринку України він не тільки важливий для систем управління ризиками у фінансових установах, включаючи не банк, для впровадження системи фінансового спостереження, орієнтованої на ризик національного рівня. Він повинен зосередитись на виявленні проблем з діяльністю фінансових установ, що базуються на нафті, на ранніх стадіях їх виникнення, які забезпечують актуальність реакції наглядових органів щодо запобігання розвитку кризових явищ або полегшення їх наслідків економіки.

Порушення фінансового законодавства в більшості європейських країн визнається злочинцем під впливом міжнародного характеру. Зокрема, було запропоновано, щоб Конвенція про захист фінансових інтересів ЄС (1995) включала ряд шахрайських рушників у національних законах, «як не вигідні для інтересів Європейського Союзу». Зокрема, структура Ради з питань шахрайства та фальсифікації без коштів (2001) передбачає, що кожна держава зобов'язана визнати навмисні дії щодо банківських виплат злочином [21].

З-за рекомендацій ЄС, склади, як правило, ретельно структуруються злочинними діями проти фінансової системи в законодавстві європейських країн. Наприклад, глава 21 «Винні діяння у сфері економіки» КК Естонії включають розділи, в яких система фінансових злочинів у зв'язку з економічною діяльністю, процедурами неплатоспроможності, податками, легалізацією (пральня), цінними паперами, цінними паперами, циркуляція цінних паперів, цінні папери. Визначте конкуренцію. У спеціальній частині кримінального кодексу глава 6 визначає злочини проти економіки та злочинів глави 7 проти фінансової системи. Перший складається з п'яти інших підрозділів. Також структуровані відповідні розділи Кримінального кодексу Бельгії, Іспанії, Литви, Польщі, Франції, Швейцарії та інших.

Загалом, регуляторна система кредитних кооперативів прийняла керівництво щодо вимог до капіталу у 2008 році, що передбачає адаптацію національного законодавства держав -членів відповідно до Базеля II. Однак він містить положення, які виключають позикові кооперативи з області регуляторного впливу. Зокрема, у документі зазначається, що позикові

кооперативи в Польщі, Ірландії та Великобританії не застосовуються до цього керівництва з огляду на характеристики структури та невеликого розміру. Відповідно, діяльність таких фінансових установ, зокрема, достатній капітал, повинна регулюватися відповідно до національних правових положень цих країн.

Після того, як вони включили Європейський Союз у кредитні кооперативи нових країн-членів ЄС, таких як Румунія, вимоги до керівних принципів поширюються. Як результат, різні вимоги застосовуються до кредитних кооперативів з різних держав, що призводить до нерівності умов діяльності.

Принципи управління ризиками пенсійних фондів визначені в документі Організації з економічної співпраці та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development) «Основні принципи регулювання професійними пенсійними фондами» [30]. Цей документ передбачає наявність адекватної системи контролю інвестиційного, операційного ризиків і ризику управління, а також системи внутрішньої звітності та аудиту.

Стандарти управління ризиками, затверджені органом регулювання діяльності пенсійних фондів, повинні містити чіткі вимоги щодо побудови відповідної організаційної управлінської системи, а також мають передбачати для органів нагляду чіткі інструкції щодо перевірки ефективності таких систем.

Зазначені вимоги є також у Рекомендаціях щодо ліцензування пенсійних фондів, де питання управління ризиками визначено таким чином:

«Процес управління ризиками сприяє стійкості корпоративної практики та допомагає створити систему для адекватної оцінки та управління ризиками. Ці процеси включають механізми виявлення та усунення конфлікту інтересів, а також операційного ризику, спричиненого технологічними помилками, оцінки та управління інвестиційним ризиком та іншими ризиками, що притаманні діяльності пенсійного фонду» [43].

У Рекомендаціях наголошено на тому, що орган ліцензування повинен мати повноваження оцінювати відповідність встановленим вимогам кандидатур директорів та керівників пенсійних фондів, а також систем корпоративного управління, управління ризиками, внутрішнього контролю та кодексу поведінки, які при цьому враховують розміри пенсійних фондів та ступінь складності їх операцій. Передбачається, що орган ліцензування та нагляду контролюватиме дотримання ліцензійних вимог та наявність надійних внутрішніх систем управління ризиками.

Крім того, в Методичних рекомендаціях щодо управління пенсій ними фондами, які розроблені Організацією з економічної співпраці та розвитку [26], однією з головних складових механізму управління ризиками визначено функцію внутрішнього контролю за дотриманням усіх базових адміністративних та організаційних процедур (розроблених і затверджених обов'язків та повноважень членів органів управління, облікових процедур, функцій регулювання та інвестування). Залежно від розміру та складності операцій пенсійного фонду робота підрозділів внутрішнього контролю може включати оцінювання ефективності діяльності, компенсаційних механізмів, інформаційних систем, а також процесів та процедур управління ризиками.

Міжнародна організація органів нагляду за пенсійними фондами (International Organisation of Pension Supervisors (IOPS)) також розробила Методичні рекомендації для органів нагляду щодо оцінки пенсійних фондів» (Guidelines on the Supervisory Assessment of Pension Funds) [26]. Основним завданням системи нагляду, згідно з цим документом, є здійснення регулярного моніторингу діяльності пенсійного фонду, який передбачає перевірку наявності якісних систем управління ризиками та, відповідно, спроможності пенсійного фонду реагувати на прояви таких ризиків.

Методичні рекомендації передбачають, що органи регулювання та нагляду кожної країни самостійно визначають вимоги щодо управління ризиками. Наприклад, в Австралії орган нагляду вимагає наявності в пенсійних фондах системи управління ризиками, якою встановлюється

порядок управління та моніторингу ризиків, пов'язаних із діяльністю пенсійного фонду. У Німеччині орган нагляду за роботою пенсійних фондів вимагає належної організації діяльності, що передбачає розроблення та затвердження стратегії управління ризиками, організаційних та операційних правил, а також створення системи внутрішнього управління та контролю. У Великобританії закон щодо діяльності пенсійних фондів враховує вимоги Директиви ЄС 2003/41/ЄС (IORP Directive) щодо наявності в пенсійних фондах механізму внутрішнього контролю. Відповідно до вимог цього закону «управитель пенсійного фонду повинен налагодити та здійснювати внутрішній контроль, який даватиме змогу переконуватися у тому, що пенсійний фонд, адміністрування та управління якого він здійснює, відповідає критеріям такої установи та вимогам законодавства».

Міжнародна організація органів нагляду за пенсійними фондами також спостерігає за процесом управління ризиками у компаніях, які надають послуги пенсійному фонду. До основних заходів нагляду щодо ризиків у діяльності пенсійних фондів належить щорічна перевірка наявності внутрішніх положень та процедур, а також регулярна оцінка та звітність перед органами нагляду агентських та консультаційних компаній. Така звітність повинна надавати вичерпну інформацію щодо спроможності внутрішніх систем контролю здійснювати моніторинг та управляти ризиками пенсійного фонду.

Відповідно до вимог національного законодавства країн-членів ЄС, склад моніторингу пенсійних фондів може бути необхідний для створення окремої одиниці управління ризиками. Основними завданнями таких підрозділів є постійний контроль над ризиками, притаманними інвестиційним портфелем пенсійного фонду та страхом загрози його інвестиційній діяльності.

Таким чином, були розроблені важливі елементи оцінки наглядових органів системи управління ризиками. Оцінюючи якість управління ризиками, наглядові органи повинні гарантувати, що фінансова установа відповідає

наступним вимогам: процедури управління ризиками та процедури надання звітів та інформації пропонують усі можливі ризики; важливі підходи, інформаційні та процедурні джерела, які використовуються для ідентифікації, оцінки, моніторингу та моніторингу ризиків, адекватних, задокументованих та регулярних замовлень на надійність; звіти послідовно відображають діяльність фінансової установи, яка дозволяє їм контролювати ризики відповідно до обмежених меж, цілей та цілей.

Не менш цікаво проаналізувати законодавство та практику вашої заявки у Сполучених Штатах Америки. Ця країна зустрічала прояви фінансового шахрайства набагато раніше і розвинула певний досвід боротьби з цим явищем.

Кримінальна відповідальність за злочини проти майна та в галузі економічної активності в США встановлюється як на рівні Федерації, так і в окремих країнах. Однак криміналізація економічних злочинів - це в основному федеральне законодавство, яке пов'язане з потребами ефективного впровадження Сполучених Штатів для забезпечення безпеки торгівлі, фінансової системи тощо.

Американське юридичне навчання є частиною "економіки" ("білого"), по-перше, митними та податковими злочинами, відмиванням грошей та справами шахрайства у підприємницькій діяльності. За словами Авхенко, необхідно дати данину Сполучених Штатів, які досягли значного успіху у впливі злочину в галузі економіки: стандарти кримінального права для боротьби з відмиванням грошей та перетворення податків у цій країні є одним з найкращих у Світі, з того ж, з того ж, як багато вчених з різних країн стосуються вивчення американського досвіду [46].

Кримінальний кодекс, розроблений Інститутом американського законодавства як модельного закону для окремих держав, містить опис шахрайських дій у розділах "крадіжка та спільне втручання", "фальсифікація документів та шахрайських методів". Крім того, концепція "крадіжки" є загальною і включає такі злочини, як розподіл та марнотратство майна,

шахрайство, шахрайство, вимагання, вимагання, шахрайська потужність на користь, придбання викраденого тощо.

Стаття 223.3 Кримінального кодексу США розрізняє крадіжку шляхом обману, а саме, що злочинець, який свідомо помиляється, хтось отримує майно до іншої природної чи юридичної особи. Розумним обманом є наступне: створення або зміцнення помилкової уяви, включаючи неправильне представлення закону, цінності, намірів (цікаво, що висновок про наявність обману щодо наміру людини не лише виконаний для виконання цієї обіцянки); щоб запобігти іншій людині отримати інформацію, яка може вплинути на їх думку щодо типу угоди про майбутнє; використання помилкової уяви, яка раніше була створена або підкріплена особою, яка обманювала; за замовчуванням повідомте майно, існування юридичної вимоги до нього чи іншої юридичної перешкоди для використання майна, яке передає злочинця.

Обман як спосіб вчинення злочину згадується в мистецтві. 223. 7 (крадіжка послуг), згідно з якою особа крадіжки винна, якщо вони надаються на оплату через шахрайство, загрози чи подання помилкових чи інших коштів, які звільняються від оплати за отриману послугу. Відповідно, "послуги" враховують витрати на працю, транспорт, використання телефонних та інших повідомлень тощо.

Кримінальний кодекс США не вказує окремо, зловживання довірою як методом шахрайства. Тим не менш, відповідний тип шахрайських дій може бути пов'язаний з крадіжками, яка виконується шляхом належного утилізації придбаних коштів та зловживання майном та майном держави чи фінансової установи.

Шахрайство (шахрайство) у федеральному кримінальному законодавстві США - це всебічна система найбільш вимогливих і складних дій у вигляді систем, методів, методів, методів, транзакцій та дій, які мають шахрайські (вигадані, уявні, вигадані) фігура. Будь то компанії (нерухомість, кредит, банківські та податкові сертифікати, відносини в галузі бізнесу та охорони здоров'я тощо). Незаконні операції з електронними комп'ютерами

утворюють так званий «комп'ютер», в якому комп'ютер використовується як інструмент або інструмент для шахрайської конфіскації майна.

Різні глави розділу 18 Закону про законодавство США містять значну кількість інших правил шахрайських дій. Американський законодавчий орган враховує призначення майна. Насправді завдання є шахрайською протилежною на його користь іншої особи, що належить іншій особі, яка вже є законною. Концептуальний дизайн "на свою користь" не слід розуміти буквально, оскільки призначене майно може використовуватися в інтересах третіх осіб - як природно, так і законно. Однак одне з рішень Федерального суду США забезпечило суворе тлумачення вироку "для власного використання". Як зазначено у федеральному законодавстві США, компанії є переважно державними службовцями або людьми, які мають законний доступ до іншої власності. Зрозуміло, що відповідні спеціальні компанії підлягають більш серйозному покаранню, ніж, наприклад, "треті сторони" кишечника (якщо асигнування або відходи, наприклад, працівник банку або страхової установи є штрафом до 1 мільйона доларів США та (або) ув'язнення до 30 років).

Окремо встановлено відповідальність за шахрайство з кредитними картками, зокрема їх підроблення або використання цих карток з метою впливу на торгівлю між штатами; придбання, використання, транспортування, приховування чи постачання грошей, майна, послуг або інших цінностей, одержаних від незаконного використання карток тощо. У тому ж розділі міститься група статей, пов'язаних з обманними діями відносно кредиторів, як то: обман кредиторів за забезпеченою позикою; обман у разі неплатоспроможності; приймання депозитів у неплатоспроможну фінансову установу.

Відповідальність за один з найнебезпечніших злочинів – відмивання коштів, по суті, виокремлює два делікти: відмивання грошових документів, а також участь у фінансових операціях з майном, одержаним унаслідок незаконної діяльності. Саме США одними з перших у світі криміналізували

відповідальність за легалізацію «брудних» коштів [44, с. 221]. Цей склад злочину охоплює також окремі випадки приховування джерел прибутків та злісне ухилення від надання звітів про фінансові операції.

Глава 47 «Шахрайство та неправдиві заяви» розділу 18 Зведення Законів США встановлює відповідальність за фіктивне підприємництво. Цей злочин полягає в організації, управлінні чи керівництві «продовжуваним злочинним підприємством фінансового характеру» або в отриманні прибутків з використанням цього підприємства на суму понад п'яти мільйонів доларів протягом 24 місяців. Утім, як зазначає А. В. Савченко, «... продовжуване злочинне підприємство фінансового характеру» за його тлумаченням у Сполучених Штатах – це значно ширше за змістом та обсягом поняття, ніж фіктивне підприємництво в його розумінні вітчизняним законодавцем.

Відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством, передбачено параграфами 152–157 глави 9 «Банкрутство» розділу 18 Зведення законів США. Головні ознаки відповідних діянь – фіктивність господарської діяльності, подання неправдивих відомостей, застосування інших шахрайських прийомів.

Більшість правоохоронних органів США (Федеральне бюро розслідувань, Служба внутрішніх доходів, Секретна служба, Митна служба, Агентство із захисту навколишнього природного середовища, Комісія з цінних паперів та обміну валюти тощо) мають широкі повноваження щодо розслідування «білокомірцевих» злочинів, зокрема фінансового шахрайства [45, с. 22].

Здійснений аналіз норм федерального кримінального законодавства США дав змогу дійти висновків, що телемаркетингове шахрайство є окремим випадком обману, що передбачає протиправне використання телефону, а також пов'язане з іншими формами обману. Для України досвід правової протидії телемаркетинговому шахрайству має неабияке значення. Ураховуючи високий ступінь небезпеки, масовий характер цієї діяльності, а також легкість доступу злочинців до засобів зв'язку, 75 % опитаних

працівників правоохоронних органів України переконані в необхідності криміналізації телемаркетингового шахрайства [53, с. 187].

Отже, фінансове шахрайство є специфічним явищем у сучасному світі, оскільки має вияви як всередині окремих держав, так й охоплює території багатьох країн, набуваючи транснаціонального характеру. Беручи до уваги, що ринкові відносини в Україні все більш відчутно інтегруються до світового господарства, вкрай важливим вбачається вивчення національних особливостей боротьби з шахрайством у країнах Європи та США з метою пошуку ефективних засобів протидії цьому явищу в Україні, зокрема у площині вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність.

2.2. Аналіз державно-правового регулювання у сфері запобігання порушень в діяльності небанківських фінансових установ в Україні

Однак найбільш суттєвою проблемою, яка не афішується в офіційній фінансовій звітності та різноманітних аналітичних дослідженнях, є суттєве погіршення платоспроможності лізингоотримувачів в умовах фінансової кризи. Як наслідок, значно зростає питома вага проблемних лізингових договорів, що, у свою чергу, унеможлиблює реалізацію нових лізингових проектів.

Основні напрями розвитку небанківського фінансового сектора. Враховуючи проведений у першій частині роботи аналіз, визначимо основні заходи, реалізація яких дозволить нівелювати негативні наслідки фінансової кризи та забезпечити подальший розвиток небанківських фінансових установ.

Як видно із таблиці, основними заходами, що стосуються практично всіх сегментів ринку небанківських фінансових послуг, є удосконалення законодавства та підвищення поінформованості і захист прав користувачів фінансових послуг (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Основні заходи державної політики, які спрямовані на підтримку та розвиток
небанківських фінансових послуг в Україні

Сегменти ринку небанківських фінансових послуг	Актуальні напрями державної політики
Кооперативне кредитування	Підвищення рівня захисту майнових прав членів установ кредитної кооперації
	Ефективне державне регулювання і запровадження пруденційного нагляду
	Забезпечення належної фінансової надійності та платоспроможності установ кредитної кооперації
Страховання	Створення страхового нагляду орієнтованого на захист прав споживачів фінансових послуг
	Розвиток страхового посередництва та посилення контролю за посередниками (брокерами, агентами і консультантами)
	Надання державної підтримки для соціально значущих видів страхування
Недержавне пенсійне забезпечення	Прискорене запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи
	Посилення роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок
	Удосконалення законодавчої та нормативної бази системи недержавного пенсійного забезпечення
Лізингові послуги	Удосконалення цивільного та фінансового законодавства щодо лізингу
	Розвиток інфраструктури лізингу та активізація її використання учасниками ринку
	Створення умов для запровадження механізму рефінансування портфелів лізингових угод
	Створення умов для зростання фінансової стійкості лізингодавців: збільшення капіталізації, удосконалення системи управління ризиками

Примітка. Складено автором.

За даними державної статистичної звітності, упродовж 2012–2017 років щорічно в державі реєструвалося від 8 до 9 тис. злочинів у сфері господарської діяльності, а у 2017 р. вже було зареєстровано понад 11 тис. злочинів у сфері господарської діяльності. Припиняють діяльність від 150 до 170 організованих груп економічної спрямованості [18]. Водночас більше ніж у шість разів зріс обсяг збитків, завданих злочинною діяльністю таких угруповань (від 68 млн грн у 2012 р. – до 431 млн грн у 2017 р.). Збільшення на 40 % (24 у 2008 р. і 34 у 2014 р.) кількості організованих груп, учасники яких займаються

відмиванням «брудних доходів», свідчить про наміри дедалі більшої кількості злочинців надати законного вигляду кримінальним капіталам. «Великий капітал», використовуючи офшорні схеми, ухиляється від оподаткування, після чого легалізує кошти на території України шляхом прямих іноземних інвестицій. Так, в економіку держави з-за кордону на жовтень 2017 р. інвестовано понад 42 млрд дол. США. Найбільше інвестицій надходить з острівної держави Кіпр (22,5 % від загальної кількості). За розрахунками НБУ, непродуктивний вплив капіталу у 2012–2017 рр. оцінюють у 22,4 млрд дол. США. За даними Державної служби фінансового моніторингу України, за аналогічний період з України виведено майже 52 млрд грн. Вітчизняні науковці щорічні обсяги непродуктивного відтоку капіталів оцінюють у 1,5–3 млрд дол. За розрахунками європейських експертів, ідеться вже про 20 млрд дол. США [54].

За результатами дослідження встановлено, що дані офіційної статистики не повною мірою відображають реальний стан злочинності у сфері діяльності небанківських фінансових установ. Латентності шахрайств, на думку опитаних, сприяє застосування злочинцями складних замаскованих схем учинення злочинів (38 %), нерозуміння характеру діянь потерпілими (27 %), неадекватне кримінальне переслідування (21 %), відсутність належної взаємодії та обміну інформацією між правоохоронними органами та державними регуляторами (14 %).

Поточний стан ринку небанківських фінансових послуг України. В Україні на початок 2020 р. діяло 450 страхових компаній, 755 кредитних спілок, 373 ломбарди, 389 компаній з управління активами, 109 НПФ і близько 1000 інвестиційних фондів різного типу [17]. За станом на кінець 2020 р. загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, становить 740,06 млрд грн [16]. Активи основних небанківських інститутів у згаданий період становили: страхових компаній – 41,8 млрд грн; кредитних спілок – 4,5 млрд грн; інших небанківських фінансових установ – 7,5 млрд грн [31].

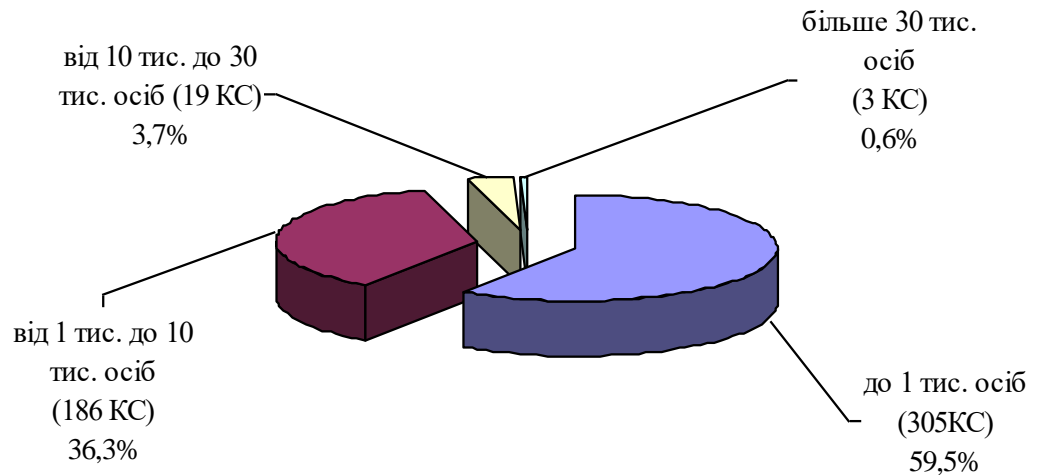

Рис. 2.1. Групування кредитних спілок за кількістю членів

Примітка. Складено автором за даними Нацкомфінпослуг.

Використовуючи аналітичні дані із офіційного сайту Нацкомфінпослуг [31] та річний звіт даного державного органу за 2019–2020 рр. [30], розглянемо тенденції в окремих сегментах вітчизняного ринку небанківських фінансових послуг, що спостерігалися в умовах фінансової кризи.

Основні показники діяльності кредитних спілок України за період 2015–2020 рр. наведені у таблиці 2.2.

Результати діяльності кредитних спілок за 2020 р. показують уповільнення рівня ділової активності та зниження темпів приросту показників діяльності даних фінансових установ. Станом на 31 грудня 2020 р. кількість членів кредитних спілок становила 1 520,6 тис. осіб, що на 669,7 тис. осіб менше, ніж за станом на 31 грудня 2019 р., та на 1 148,8 тис. осіб менше, ніж за станом на 31 грудня 2018 р.

Крім того, за станом на 30 червня 2020 р. кількість членів кредитних спілок, які мають діючі договори внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, становила 70,6 тис. осіб, що на 53,4 тис. осіб менше порівняно з відповідною датою 2016 р., а кількість членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори за станом на 30 червня 2020 р., становила

336,7 тис. осіб, що на 109,5 тис. осіб менше порівняно з 2019 р. на відповідну звітну дату. Частка кількості інших членів кредитних спілок, які не користуються фінансовими послугами кредитних спілок, але залишаються їх членами, за підсумками 2017 р. не змінилася порівняно з відповідним періодом 2019 р. і становила 73 %.

Таблиця 2.2

Основні показники діяльності ринку кредитних спілок за 2015–2020 роки

Показник	Період, рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість зареєстрованих кредитних спілок	723	764	800	829	755	803
Кількість членів КС, тис. осіб, з них:	1 236,0	1 791,4	2 391,6	2 669,4	2 190,3	1 520,6
члени, які мають внески на депозитних рахунках	78,8	103,0	245,3	164,0	117,0	70,6
члени, які мають заборгованість за кредитами	496,5	566,1	561,5	578,1	423,6	336,7
Активи, млн грн, з них:	1 938,4	3 241,2	5 260,6	6 278,6	4 218,0	2 983,5
капітал, млн грн	671,0	1 097,9	1 551,5	1 714,0	765,8	954,4
нерозподілений дохід, млн грн	15,5	24,4	6,4	-67,6	-612,5	-227,6
кредити, надані членам КС (залишок на кінець періоду), млн грн	1438,5	2 596,7	4 512,3	5 572,8	3 909,1	2 743,2
внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду), млн грн	1 137,6	1 926,5	3 451,2	3 951,1	2 959,3	1 662,3
заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами (залишок на кінець періоду), млн грн	93,1	156,9	283,5	675,0	1 117,9	821,2

Примітка. Складено автором за даними Нацкомфінпослуг.

Завдання, яке повинно бути виконане на першому етапі, може бути згруповане в таких сферах. По-перше, адаптація національного законодавства для регулювання процедури та умов фінансових послуг у роздрібній торгівлі, укладення кредитних угод тощо для законодавства Європейського Союзу. Зокрема, необхідно розглянути вимоги парламенту ЄС та Ради 23 вересня 2002 р. № 2002/65/ЄК для тривалої торгової та фінансової послуги для споживачів та з 23 квітня 2012 р. № 2012/48 /ЄС відповідно до угод про споживчі позики.

Також рекомендується змінити юридичні файли для не-банків, зокрема, визначити статус споживача цивільного законодавства.

По-друге, вдосконалення державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні. Зокрема, з метою розширення повноважень державних цінних паперів та фондових ринків, а також Державної комісії з питань фінансової служби стосовно застосування санкцій проти небураторів та фінансових установ у разі порушення законів про захист споживачів права.

По-третє, на нашу думку, головна сфера полягає в тому, щоб посилити навчання та усвідомлення користувачів фінансових послуг. Зокрема, він призначений для створення окремого розділу на веб -сайтах позицій, які виконують державне регулювання ринків фінансових послуг, окремий розділ для покриття поточних питань у галузі захисту споживачів. Розробники концепції також вважають доцільним вдосконаленням регуляторної бази для розкриття інформації за допомогою фінансових установ, що не є банками відповідно до стандартів IIS, IIS та законодавства Європейського Союзу.

Слід зазначити, що деякі сегменти ринку для нечутливих фінансових послуг, нечутливих до акцій, припинили результати результатів результатів 2016 та 2017 років та значно порушують. Найбільш суттєве зниження спостерігалось в сегменті кредитних кооперативів та Leasinger. У страхових компаніях та інших фінансових компаніях спостерігаються менш значні негативні наслідки. NPF також розвивається в кризі.

Виходячи з дослідження поточного статусу небанківських фінансових послуг України, визначаються основні інструкції її подальшого розвитку. Зокрема, проаналізовано зміст проекту стратегії розвитку фінансового сектору України до 2017 року та визначаються заходи для забезпечення відновлення та подальшого розвитку основних сегментів, які не підпадають під торгові послуги. Основні положення цього проекту є основою для розробки та перегляду існуючих галузевих програм для розробки відповідних сегментів фінансового ринку. З іншого боку, цей документ також повинен бути важливою частиною великих урядових документів, які будуть пов'язані з довгостроковими перспективами соціально -економічного розвитку держави.

Ми також виявили, що проблема захисту споживачів була особливо гострою та актуальною під час фінансової кризи. Порушення прав споживачів фінансових послуг викликають недовіру до населення на ринках фінансових послуг і не дозволяють населенню використовувати безкоштовні кошти як інвестиційні ресурси для розвитку економіки, запровадження ефективного механізму для непомітної пенсії та страхування.

Для вирішення цієї проблеми Національної комісії з фінансових послуг були розроблені фінансові ринки України. Виходячи з експертизи цих документів, ми визначили заходи щодо розробки недержавних фінансових послуг, що дозволяють національним законодавству в галузі захисту споживачів дотримуватися законодавства Європейського Союзу. Впровадження заходів, передбачених цим документом, гарантує, що права споживачів надійної інформації, якість фінансових послуг, які не пов'язані з банком, стосуються винагороди за втрати споживачів на ринках фінансових послуг.

В Європі офіційним підтвердженням розуміння загрози зростання рівня злочинності у страховому секторі є рішення Загального збору Європейського комітету страхування (Comit Europeen des Assurances, CEA) щодо створення програми протидії страховим шахрайствам, прийняте 1993 р. Наприклад, у Німеччині, за даними Німецького союзу страхувальників (Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft, GDV), експерти цієї організації, маючи повноваження детективів, розглядають заяви про збитки в підозрілих випадках, перевіряють обґрунтованість страхового відшкодування та виявляють ознаки шахрайства. Відомий випадок страхового шахрайства, розкритий у Німеччині спільними діями поліції та об'єднань страховиків – діяльність злочинного угруповання в невеликому окрузі Шпеєр на північ від Бонна. За рік банда у складі більше тисячі чоловік організувала 7740 умисних ДТП, отримавши за них величезні виплати за договорами страхування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи удосконалення організаційних напрямів забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні

В сучасних умовах необхідності розвитку ринкової економіки в державі все більшого значення набуває ринок фінансових послуг, а особливо небанківських фінансових послуг. Саме розвиток цього напрямку фінансового сектору наразі потребує підвищеної уваги з боку керівництва держави в частині реалізації регуляторної політики.

З перших років незалежності України в країні почала формуватися цілісна інфраструктура ринку фінансових послуг. Але враховуючи складні та суперечливі процеси в перші роки незалежності України, спадщину колишнього СРСР, а саме відсутність іншого сектору фінансових послуг, крім банківського, домінування банківського сегменту на ринку фінансових послуг, це, безумовно, сприяє розвитку нового напрямку фінансових послуг. Однак переважання небанківських фінансових організацій (порівняно з банками) ще не дає підстав говорити про залучення більшої частки капіталу в небанківський фінансовий сектор. Активи небанківських фінансових установ поки що невеликі порівняно з активами комерційних банків [28].

Загалом можна виділити три сегменти фінансового ринку: банківський сегмент, сегмент небанківських фінансових послуг і сегмент фондової біржі. Отже, вітчизняний фінансовий ринок показує його сучасний стан з урахуванням основних груп його учасників, з одного боку, та, з іншого боку, з урахуванням історичного процесу його формування за останні 20 років. Крім того, передбачено право повного використання існуючої статистичної бази, сформованої відповідними державними органами регулювання відповідного сектору ринку фінансових послуг, зокрема НБУ, для ринку банківських

послуг; Національний комітет з цінних паперів та фондового ринку – для ринків цінних паперів та деривативів; Нацкомфінпослуг – для інших ринків фінансових послуг.

Державне регулювання ринків фінансових послуг спрямоване на досягнення стабільності системи шляхом контролю за дотриманням небанківськими фінансовими організаціями встановлених норм і правил, у тому числі в частині реєстрації та ліцензування, наявності необхідних фінансових ресурсів (капіталу, ліквідності тощо), кваліфікований персонал, обмеження ризиків при проведенні процесуальних дій, розголошенні інформації тощо.

Основним спеціальним уповноваженим органом виконавчої влади, що наділений регулюванням та наглядом за діяльністю ринку небанківських фінансових послуг вважається сьогодні саме Нацкомфінпослуг [42]. Відповідно Нацкомфінпослуг і розробляє низку регуляторних актів, що спрямовані на забезпечення належного функціонування ринку небанківських фінансових послуг.

Враховуючи сучасні зміни на світовому ринку фінансових послуг, необхідність адаптації вимог директив ЄС та відображення їх у національному законодавстві, організаційні принципи забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг спрямовані на:

- обов'язковість ведення інформації з питань ринку;
- встановлення єдиного підходу до регулювання правовідносин щодо ліцензування певних видів діяльності;
- визначення порядку правонаступництва відповідно до укладених договорів;
- аналіз діяльності учасників ринку (капітал, зобов'язання, резерви, прибутковість, ліквідність та інші важливі показники діяльності ринку);
- створення прозорості в діяльності складових ринку небанківських фінансових послуг;

- формування механізму захисту клієнтів на цьому ринку та зміцнення довіри між ними, надання якісних послуг; постійний фінансовий моніторинг;
- розробка типових програм навчання персоналу фінансових установ та постійний моніторинг виконання цих заходів та прийняття остаточного аудиту Нацкомфінпослуг.

Завдання підвищення якості фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами, необхідно вирішувати з точки зору потреб потенційних клієнтів. Органами, які забезпечуватимуть виконання цього завдання, є небанківські фінансові установи та Держфінпослуг.

Небанківські фінансові організації можуть досягти високого рівня фінансового обслуговування шляхом:

- збільшення швидкості обслуговування клієнтів небанківських фінансових організацій;
- забезпечення якості (повноти, виду) та повноти надання інформації та консультацій щодо особливостей, переваг та економічних характеристик фінансової послуги; терміновість і своєчасність фінансової операції;
- професіоналізм і кваліфікація персоналу, акуратність в обслуговуванні клієнтів і фінансових операціях;
- як працюють небанківські фінансові установи, орієнтовані на потреби потенційних клієнтів; індивідуальний підхід до потреб клієнта;
- повнота, надійність і своєчасність виконання прийнятих зобов'язань тощо [48].

Якість небанківських фінансових послуг забезпечується ефективністю внутрішніх робочих процесів, мотивацією працівників, продуктивністю праці, рівнем витрат на виправлення помилок та іншими критеріями, що виникають при наданні фінансових послуг. Ці вимоги необхідно враховувати при розробці стратегії розвитку небанківських фінансових організацій.

Надання якісних послуг багато в чому залежить від кваліфікації та професіоналізму співробітників небанківських фінансових організацій. У цьому випадку можливе перейняття досвіду вітчизняних банків та іноземних

фінансових організацій щодо використання методу «таємного клієнта», що сприятиме розвитку професійних навичок працівників небанківських фінансових організацій. Цей метод дозволить сформулювати основні проблеми та недоліки обслуговування клієнтів у роботі небанківських фінансових організацій, визначити пріоритетні напрямки подальшої роботи щодо підвищення якості послуг, що надаються, оцінити сильні та слабкі сторони співробітників, а також представити основні підходи та напрямки підвищення кваліфікації працівників.

Навчання професійних і кваліфікованих працівників небанківських фінансових установ є певною мірою відповідальністю Національної ради фінансових послуг. У цьому напрямі, зокрема, зроблені перші кроки щодо формування та впровадження стандартизованих програм навчання керівників і головних бухгалтерів фінансових організацій, але необхідно розширити цей напрямок роботи [32], зокрема через такі позиції:

- запровадження обов'язкової атестації працівників відповідно до займаних посад і напрямів діяльності в небанківських фінансових організаціях, страхуванні, недержавному пенсійному забезпеченні, кредитно-депозитних операціях, операціях з цінними паперами тощо;

- ініціювання створення у ВНЗ напрямів підготовки фахівців, які відповідають потребам, що виникли на ринку фінансових послуг, і вимогам до персоналу небанківських фінансових організацій (фахівці з недержавного пенсійного забезпечення, страхування, роботи з цінними паперами, спеціалісти). в лізинг і факторинг);

- ініціювання проведення круглих столів, конференцій, семінарів, прес-конференцій з питань розвитку небанківського фінансового сектору та окремих видів небанківських фінансових організацій із залученням провідних галузевих експертів, науковців, потенційних інвесторів та клієнтів.

Серед багатьох факторів, що характеризують діяльність небанківських фінансових організацій (економічних, правових, організаційних, кадрових та ін.), особливе місце займає психологічний фактор суспільної довіри. Зараз

спостерігається тенденція до зниження довіри громадян до держави та фінансових установ, які в багатьох випадках не наважуються переходити на фінансових посередників. Їм потрібні гарантії, повага до себе як клієнта та впевненість у тому, що держава захистить їх особисту безпеку, якщо в роботі фінансової установи будуть допущені помилки.

На ринках фінансових послуг України спостерігається низький рівень інформаційної прозорості. Фінансові установи, які надають фінансові послуги, не надають повної, достовірної, доступної та порівняльної інформації про вартість та умови надання цих послуг, а також пов'язані з цим ризики та вигоди, а споживачі фінансових послуг прагнуть надати інформацію про власні фінансове і фінансове становище маніпулювати. і зобов'язання фінансового характеру щодо отримання таких послуг або уникнення відповідної фінансової відповідальності.

Одним з недоліків нормативно-правового характеру, що впливає на рівень економічної злочинності, є відсутність на законодавчому рівні чіткої спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів, що по суті, породжує дублювання функцій різними їх структурними підрозділами. Не менш складним завданням під час розслідування розкрадань та інших небезпечних посягань на фінансові ресурси, є пошук правоохоронними органами правових підстав залучення в якості спеціалістів фахівців контролюючих органів чи інших спеціалізованих установ.

Вагоме значення у вирішенні зазначених питань завдань відіграють правоохоронні та фіскальні органи, діяльність яких поряд з об'єктивними факторами (удосконалення законодавства, поліпшення матеріально-технічного оснащення) залежить також від належного рівня організації та координації їх діяльності на відомчому (міжвідомчому) та загальнодержавному рівнях. Динаміка реальних і потенційних загроз економічній безпеці країни зумовлюють нові підходи до реформування й усіх спеціальних служб, на які покладено завдання з протидії економічній злочинності.

Структура та функціонування органів і служб контролю за дотриманням законодавства про державні фінанси вже не відповідають потребам суспільства. Аналіз чинного законодавства та існуючої практики дозволяє зробити висновок, що завдання по боротьбі з правопорушеннями у сфері державних фінансів необґрунтовано розподілені між різними відомствами та часто дублюються. Подібні завдання покладені на підрозділи СБУ, МВС України (боротьба з корупцією, посяганнями на власність і службову діяльність), підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділи податкової міліції (боротьба з порушеннями у сфері оподаткування та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом), комітети СБУ. Загальний нагляд за додержанням законів здійснює прокуратура, яка також здійснює досудове розслідування згідно з перехідними положеннями Кримінального кодексу України.

Однією з основних об'єктивних причин, за якими правоохоронні органи, зокрема ОВС, не можуть ефективно впливати на відшкодування завданих державі збитків у фінансовій сфері, є також те, що закони України «Про державний бюджет» за МВС закріплюють лише кілька контролюючих функцій щодо справляння (стягнення) платежів до бюджету (надходження плати за надання послуг службою дозвільної системи, оформлення та видача документів на право виїзду за кордон). Податкова ж міліція, що на законодавчому рівні визнана спеціальним підрозділом, на який покладаються завдання щодо протидії податковим правопорушенням, при існуючому розподілі підслідності за КПК України, також не має можливості системно впливати на стан боротьби зі порушеннями у сфері державних фінансів.

Щоб виправити цю ситуацію, необхідно, насамперед, розробити єдину державну стратегію боротьби з правопорушеннями у фінансовій сфері, ресурсно та кадрово удосконалити організацію протидії негативним явищам в економіці країни, перекласти вектор правової політики щодо компенсації матеріальних збитків держави та суспільства внаслідок блокування систем, відмивання коштів кримінального походження та каналів виведення капіталу

з країни. Як варіант вирішення цього завдання може бути створення у структурі правоохоронних органів України Державної служби фінансових розслідувань (ДСФР) як правоохоронного органу, що забезпечуватиме економічну безпеку України відповідно до завдань, покладених окремим Законом та іншими законодавчими актами. ДСФР має бути підзвітна і підлегла Президенту України та Уряду й визначена єдиним органом, що здійснює функції з виявлення та розслідування економічних злочинів.

З метою створення ДСФР потрібно вирішити низку принципів питань, зокрема яке фінансове забезпечення та матеріально-технічне постачання знадобиться для функціонування цієї служби, якою буде штатна чисельність персоналу служби, скільки працівників правоохоронних органів звільниться у зв'язку з реформуванням інших служб, як вони будуть працевлаштовані. Нарешті, звідки і яким чином буде комплектуватися ця служба.

Розроблення законопроекту «Про Державну службу фінансових розслідувань» потребує одночасного внесення змін до деяких законів України, а саме: «Про Державну податкову службу», «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб», Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні порушення та ін.

Створення ДСФР, на нашу думку, повністю відповідатиме ідеології реформування правоохоронної системи України, а відповідний Закон, в разі його прийняття, за предметом правового регулювання належатиме до пріоритетної сфери адаптації законодавства України до законодавства ЄС, що регулює відносини, пов'язані з органами, що протидіють економічній злочинності.

Як свідчить практика, у сфері запобігання порушенням, які посягають на інтереси небанківських фінансових установ, поряд з оперативно-розшуковою

та профілактичною діяльністю державних правоохоронних органів здійснюється також недержавне (внутрішнє) розслідування, що нерідко виявляється більш ефективним. Суб'єктом такого розслідування є уповноважені працівники служби безпеки небанківських фінансових установ (приватна детективна структура), що застосовує з метою виявлення, документування та попередження злочинів засоби і методи правоохоронної діяльності. Вивчення особливостей діяльності служб безпеки небанківських фінансових установ дає змогу дійти висновку про недостатнє правове регулювання, методичне і наукове забезпечення зазначеної їх діяльності. Відтак, до пріоритетних напрямів удосконалення загальних правових засад участі служб безпеки небанківських фінансових установ у виявленні та припиненні злочинів належать такі:

по-перше, внесення змін і доповнень до основ державної політики (стратегії) боротьби зі злочинністю, що закріплювали б принципи і форми участі в цій роботі недержавних, у тому числі приватних структур, до яких належать служби безпеки небанківських фінансових установ; по-друге, прийняття Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність», що передбачав би регламентацію питань виявлення, та непроцесуального розслідування і попередження злочинів приватними детективними й охоронними службами, зокрема службами внутрішньої безпеки; по-третє, визначення принципів і форм взаємодії служб внутрішньої безпеки та державних правоохоронних органів з розробленням і прийняттям відповідної міжвідомчої інструкції.

3.2. Напрями державно-правового регулювання у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, з використанням небанківських фінансових установ

У процесі трансформації національної економіки збільшується частка капіталів кримінального походження, власники яких намагаються їх

легалізувати. Питання виявлення фінансових операцій, пов'язаних з виведенням коштів за кордон, функціонуванням конвертаційних центрів, незаконним придбанням нерухомості та інших діянь, що сприяють відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, сьогодні є досить актуальними для України, як і для багатьох інших країн світу.

Водночас поширення цього явища в Україні, на відміну від країн західної Європи, має свою специфіку. Злочинні прибутки та надприбутки тут здебільшого походять не від класичних технологій збагачення: наркобізнесу, проституції, торгівлі зброєю, а утворюються, переважно, унаслідок забороненої економічної діяльності (розкрадання бюджетних коштів, шахрайств у фінансовій сфері, незаконного обігу підакцизних товарів тощо) [4, с. 12]. За даними експертів Міндоходів України, за десять років з України було вивезено близько 40 млрд дол. США.

Термін «відмивання коштів» («money laundering») уперше з'явився в офіційному юридичному лексиконі нещодавно. Проте світова громадськість уже встигла продемонструвати серйозність своїх намірів у боротьбі з цим явищем. Віденська конвенція ООН 1988 р. дала вичерпне визначення цього терміна. Значну роль на цьому шляху відіграло створення 1989 р. Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF – Financial Action Task Force) [5].

Глобалізація злочинності вимагає об'єднання країн і постійного розвитку міжнародного співробітництва в боротьбі з її транснаціональними проявами. Європейський Союз та Рада Європи надають державам велику увагу та повну підтримку у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Рекомендації цих організацій є важливими орієнтирами для розробки відповідних внутрішніх стратегій країн-членів, особливо щодо напрямків правової політики.

Вперше в міжнародному праві термін легалізація («відмивання грошей») доходів, одержаних злочинним шляхом, визначено у Віденській конвенції ООН про боротьбу з незаконною торгівлею наркотичними засобами і

психотропними речовинами від 19 грудня 1988 р. З цієї Конвенції, легалізація («відмивання») доходів, одержаних злочинним шляхом, — це:

- конвертація або передача майна, якщо відомо, що таке майно було отримано внаслідок одного чи кількох кримінальних правопорушень або внаслідок участі у кримінальному правопорушенні або злочині, вчинені з метою приховування або приховування незаконного походження майна або з метою сприяння особі, причетній до вчинення такого злочину чи правопорушень, з метою уникнення відповідальності за свої дії;

- приховування справжнього характеру, походження, місцезнаходження, способу розпорядження, передачі справжнього права власності чи майнових прав, якщо відомо, що таке майно одержане внаслідок одного чи кількох кримінальних правопорушень або внаслідок участі в такому злочині. злочин чи кримінальний злочин. правопорушення;

- придбання, володіння чи користування будь-яким майном, якщо на момент придбання відомо, що це майно набуто внаслідок вчинення злочину чи правопорушення або внаслідок участі в такому злочині чи правопорушенні;

- участь, співучасть або участь у злочинній змові з метою вчинення будь-якого злочину або злочинів, замах на вчинення такого злочину або злочинів або пособництво та підбурювання до вчинення будь-якого такого злочину або злочинів.

«Відмивання» доходів від торгівлі наркотиками визнано Конвенцією кримінальним злочином.

Страсбурзька конвенція Ради Європи про відмивання грошей, ідентифікацію, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, на відміну від Віденської конвенції, стосується «відмивання» коштів, отриманих не лише від торгівлі наркотиками, а й від інших злочинних дій. засоби. Конвенція встановлює, що держави можуть переслідувати вищезазначені дії, навіть якщо основний злочин, результатом якого є придбання багатства, не підпадає під їхню юрисдикцію. Держави можуть передбачити, що особи, які вчинили основний злочин, не будуть

переслідуватися за відмивання грошей, одержаних злочинним шляхом. Учасникам Конвенції також ставилося питання про відповідальність особи, яка вчинила одну з перелічених дій, хоча вона не знала, але повинна була знати, що майно є доходом, отриманим злочинним шляхом.

У листопаді 1993 року ООН розробила Типовий закон про відмивання грошей, отриманих від наркотиків, який, заснований на новому законодавстві в різних країнах, містить рекомендації щодо запобігання, виявлення та покарання за відмивання грошей.

В Україні здійснено низку законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на протидію відмиванню коштів. 1995 р. запроваджено кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних від незаконної торгівлі наркотиками. Кримінальним кодексом (КК) України 2001 р. визначено відповідальність за легалізацію (відмивання) коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом. 2002 р. прийнято Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» («Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» у редакції Закону України № 2258–VI від 18 травня 2014 р.). 2003 р. у відповідність із зазначеним Законом приведено Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України.

Одним з чинників, що негативно впливає на стан протидії відмиванню злочинних доходів, визнається недосконалість положень чинного законодавства про кримінальну відповідальність. В Україні хоча й створене правове підґрунтя протидії цьому виду злочину, а національне законодавство певним чином приведено у відповідність з положеннями міжнародних конвенцій, водночас більшість чинних сьогодні нормативних актів потребує доопрацювання та суттєвого уточнення. Йдеться, насамперед, про редакцію ст. 209 КК України, яка, на наш погляд, є недостатньо чіткою та складною для сприйняття, оскільки при формулюванні норм цієї статті порушено принцип ясності визначення правової заборони [55]. На практиці ж не напрацьовано

чітких механізмів застосування законодавства про кримінальну відповідальність органами досудового розслідування і судами при вирішенні конкретних справ.

Директивою Ради Європи запроваджено механізм, який полягає у закріпленні обов'язку держав надавати особам, що повинні звітувати, доступ до інформації про практику відмивання коштів та про ознаки, за якими розпізнають підозрілі трансакції, при чому така інформація має постійно оновлюватись. Джерелом такої інформації можуть бути дані, які надаються, наприклад, правоохоронними органами або ж інформація, яка розробляється на міжнародному рівні (періодичні звіти про типології відмивання коштів FATF, збірники справ від Егмонтської групи тощо). До речі, Директивою Ради Європи, окрім надання такої інформації, вимагається запровадження спеціальних тренувальних програм для відповідальних осіб фінансових та інших установ, які здійснюють безпосереднє виявлення підозрілих трансакцій.

З іншого боку, типологія злочину це ні що інше як визначення характерного способу вчинення злочину, зокрема що стосується відмивання коштів.

Характерними рисами цієї категорії злочинів є ретельна продуманість, планування кожного етапу, попереднє узгодження дій із співучасниками злочинної діяльності. Досягнення злочинних цілей стає можливим на основі застосування сукупності способів, що реалізуються на різних стадіях підготовки і здійснення злочинної діяльності. Здійснення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, неможливо без попередньої підготовки, вивчення й оцінювання обстановки, створення певних умов, що полегшують упровадження злочинно добутого в легальний обіг. Особа планує злочин, створює відповідні умови для його здійснення, налагоджує канали надходження злочинних засобів, аналізує ймовірні наслідки.

Аналіз виявлених злочинів свідчить, що найбільше поширення отримали факти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з використанням небанківських фінансових установ, пов'язані з незаконною

конвертацією грошових коштів з використанням фіктивних підприємств; виведенням у тіньовий обіг коштів унаслідок незаконного відшкодування з бюджету ПДВ з їх подальшою легалізацією; неодноразовим відчуженням об'єктів нерухомості, право власності на які отримано шахрайським шляхом; незаконним отриманням, наданням, нецільовим використанням коштів небанківських фінансових установ; використанням інституту страхування.

Зважаючи на це, найбільш популярними інструментами легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є:

- використання зовнішньоекономічних операцій (експортно-імпортних, кредитних, інвестиційних);
- готівково-обмінні операції;
- виведення коштів за кордон;
- шахрайство з цінними паперами (акціями, векселями);
- операції з нерухомістю тощо.

Зловмисники використовують різні механізми та інструменти для відмивання грошей. У більшості випадків це механізми, які включають складні, складні, багатоланцюгові процеси. Схема може включати зняття готівки, купівлю цінних паперів, розрахунки з нерезидентами з офшорних юрисдикцій, фіктивні зовнішньоекономічні операції та незаконне шахрайство з ПДВ, підробку документів, використання вкрадених/втрачених паспортів, створення фіктивних компаній тощо.

Використання зловмисниками різноманітних механізмів та інструментів відмивання коштів визначається прагненням досягти певних цілей, серед яких:

- приховування слідів походження доходів із незаконних джерел;
- створення видимості легальності отримання доходу;
- приховування осіб, які отримали (отримують) неправомірний дохід, та самих ініціаторів процесу відмивання коштів;
- забезпечення зручного та швидкого доступу до коштів з незаконних джерел;

- створення умов для безпечного та комфортного використання коштів з незаконних джерел;

- створення умов для безпечного інвестування в юридичні компанії.

Серед характерних способів відмивання коштів виділяються наступні:

1. Незаконна конвертація грошових коштів з використанням фіктивних підприємств. Незаконна конвертація грошових коштів залишається досить прибутковим і розповсюдженим видом нелегального бізнесу для обслуговування тіншового обігу. Головною ланкою у цьому процесі є фірми з ознаками фіктивності, які реєструються на підставних осіб. Така діяльність тісно пов'язана з фінансовими установами, зокрема, рахунки фіктивних підприємств відкриваються у підконтрольних банках, що забезпечує контроль фінансових потоків. Як правило, така діяльність характеризується стійкими злочинними зв'язками в середині угруповання, що передбачає діяльність декількох осіб. Узагальнюючою назвою такої протиправної діяльності є термін – «конвертаційний центр».

Основними особливостями діяльності «Конвертаційного центру» є те:

- протягом одного робочого дня на відкритий клієнтом банківський рахунок надходять кошти від кількох суб'єктів господарювання, які конвертуються в готівку або перераховуються на інший рахунок в один і той же день різними способами, в результаті чого в кінці робочого дня на цьому рахунку не залишиться коштів або їх сума значно зменшиться;

- списання коштів з рахунку юридичної особи готівкою незалежно від роду її діяльності;

- зарахування в безготівковій формі та списання готівкою з рахунку фізичної особи з метою оплати, не пов'язаної з тривалістю діяльності цієї фізичної особи;

- суми, на які здійснюються фінансові операції, не відповідають фінансовому стану клієнта;

- обставини фінансових операцій свідчать про відсутність об'єктивного зв'язку між операціями та характером діяльності хоча б одного з їх учасників;

- проведення операцій з цінними паперами, метою яких є отримання коштів від клієнтів;
- відповідність даних учасників угод (наприклад, адреси організацій);
- регулярне отримання фізичними особами - нерезидентами/резидентами значних сум коштів зі своїх рахунків у відділенні (філії) банку;
- закриття рахунків учасників системи або раптове припинення операцій за цими рахунками після отримання від них коштів або завершення певного циклу таких операцій.

2. Легалізація злочинних доходів шляхом неодноразового придбання об'єктів нерухомості, право власності на які отримано шахрайським шляхом. 2015–2017 рр. закінчено досудове слідство кількох резонансних кримінальних справ про злочини учинені членами злочинної організації та організованої злочинної групи, за якими обвинувачення пред'явлено восьми особам.

3. Незаконне одержання, надання або нецільове використання коштів від небанківських фінансових організацій. Основні види діяльності цих кредитно-фінансових установ пов'язані з накопиченням заощаджень населення шляхом залучення коштів у депозити, випуску власних акцій, облігацій та продажу страхових полісів; кредитування певної галузі або виду економічної діяльності, групи населення; надання іпотечних кредитів; організація пенсійного та соціального страхування населення; здійснення операцій в рамках кредитної взаємодопомоги.

Головна проблема полягає в тому, що зловмисники постійно винаходять нові способи перетворення незаконно отриманих грошей на цілком легальні. Для здійснення своїх шахраїв шахраї в основному використовують небанківські фінансові організації зі слабкою системою боротьби з відмиванням грошей або фінансуванням тероризму.

Найпоширенішими схемами розкрадання коштів небанківських фінансових організацій є: розкрадання та конфіскація коштів небанківських фінансових організацій шляхом зловживання посадовими особами (головою

правління, головним бухгалтером) своїм службовим становищем, пов'язані з використанням свідомо підроблені документи; накопичення державних коштів у формі депозитів з подальшою їх видачею у вигляді позик підставним або пов'язаним особам; розтрата майна (коштів) засновників фонду фінансування будівництва.

Сучасна стратегія запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів небанківськими фінансовими організаціями потребує подальшого поглибленого вивчення кількісних та якісних характеристик розглянутих злочинів, вивчення їх зв'язку з економічним середовищем та врахування досвід інших країн. На часі запровадження загальнодержавних та спеціальних профілактичних заходів на основі кримінологічного прогнозу поширення фактів легалізації (відмивання) злочинів, оперативного розслідування та опису їх типових закономірностей (типології), а також удосконалення відповідних методів і способів виявлення та документування злочинів.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено обґрунтування теоретичних засад державно-правового регулювання у сфері запобігання злочинів на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. Основні результати, отримані в ході дослідження, дали змогу сформулювати низку висновків, які зводяться до такого.

З'ясовано, що сучасний стан правового регулювання запобігання правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових організацій характеризується певною недосконалістю нормативно-правових актів усіх рівнів та відсутністю офіційно визнаної концепції правового розвитку щодо організації та функціонування системи боротьби зі злочинністю, розбіжності між суб'єктами, невиправдане дублювання окремих функцій, недостатня взаємодія та координація їх діяльності. У рамках удосконалення правових основ запобігання порушенням зосереджено увагу на необхідності більш чіткого розмежування компетенції державних органів, а також розроблення і реалізації механізмів ідентифікації ризиків, моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою створення можливостей для вжиття превентивних заходів, посилення прозорості та відкритості в діяльності фінансових установ і контролюючих органів, забезпечення належного захисту прав та законних інтересів споживачів небанківських фінансових послуг (приватних інвесторів), запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталів за кордон. З цією метою запропоновано внести зміни та доповнення до низки законодавчих актів регулятивного характеру, а також законодавчого удосконалення порядку проведення аудиту й державного фінансового аудиту за зверненням державних контролюючих органів. В організаційному плані пропонується створити Державну службу фінансових розслідувань з функціями підрозділу фінансової розвідки та правоохоронного органу.

Так, небанківські фінансові установи як сегмент фінансової системи держави визнаються головними учасниками ринку фінансових послуг поряд з

банками. До них відповідно до законодавства належать кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи недержавного пенсійного забезпечення, інститути спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди), а також інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Аналіз річних показників небанківських фінансових установ в Україні виявив тенденції розвитку усіх сегментів небанківського фінансового ринку у “посткризовий” період, зокрема збільшення частки небанківського фінансового сектора у ВВП, а також зростання обсягів споживання товарів і послуг за рахунок поширення роздрібного кредитування.

На основі аналізу матеріалів практики встановлено, що “економічні” форми шахрайства у сфері діяльності небанківських фінансових установ відрізняються від “традиційних” за низкою ознак. Обґрунтовано, що обман у фінансовій сфері усе більш орієнтовано на використання телекомунікаційних технологій, зокрема у сегментах організації багаторівневого маркетингу, кредитування, житлового будівництва та страхування. Поширенню масштабів шахрайських операцій сприяє підвищення професіоналізму злочинців, використання компаній з офшорним статусом, а також програм з легалізації (відмивання) злочинних доходів. Злочинні наміри ретельно маскуються шляхом укладання фіктивних юридичних договорів, умисного банкрутства компаній, їх повторної реструктуризації, використання підроблених документів, втручання в роботу автоматизованих систем і мереж державного управління, різноманітних схем конвертації та переказу коштів. . на рахунках в іноземних банках.

Оскільки провідним елементом фінансово-кредитної системи все ж таки є банки, які виконують більшість покладених на неї функцій, то небанківських фінансових установ вважаються допоміжним її інструментом, які виконують функції фінансових посередників. З цієї причини деякі країни Західної Європи та інші розвинуті країни світу включають небанківських фінансових установ до національних банківських систем (Швейцарія, Японія, Республіка

Білорусія), що закріплено у нормативно-правових актах цих країн. Проте більшість країн (серед них США, Великобританія та Франція) законодавчо виокремлюють небанківських фінансових установ, наголошуючи на створенні спеціальних програм забезпечення безпеки небанківських фінансових ринків.

Беручи до уваги, що економічні відносини в Україні все більш відчутно інтегруються до світового господарства, проаналізовано особливості протидії фінансовому шахрайству в країнах Європи (Естонії, Іспанії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Франції, Швеції) та США. Наприклад, в американській доктрині так звані “інвестиційні шахрайства” вважають однією з глобальних небезпек на кшталт виявам тероризму. Сукупні збитки від шахрайства з інвестиціями в більшості країн Європи та США оцінюють на рівні десятків мільярдів доларів щорічно (у Великобританії, Німеччині та Франції на небанківський фінансовий сектор припадає близько 90 % усіх шахрайств).

Основою стратегії забезпечення безпеки на фінансових ринках є розробка правових заходів, оскільки сучасний стан правового регулювання запобігання правопорушенням характеризується недосконалістю та незбалансованістю дій на всіх рівнях, а також відсутністю офіційно визнаної концепції. Для розробки єдиної нормативно-правової бази, яка стосується організації та функціонування системи боротьби зі злочинністю, єдності суб'єктів, необґрунтованого дублювання їх окремих функцій, недостатнього рівня правового забезпечення взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів та інших державних органів.

Запропоновано напрями вдосконалення регуляторного законодавства для забезпечення фінансової стабільності та підвищення рівня безпеки ринку фінансових послуг шляхом внесення змін та доповнень до Господарського кодексу України, Законів України «Про страхування», «Про фінансові послуги», «Про фінансово-кредитні механізми та управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», «Про кредитні спілки» та інші нормативно-правові акти нормативного характеру. Однією з умов забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері безпеки

небанківського фінансового сектору економіки України є розроблення та затвердження змін і доповнень до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовому секторі, якою передбачені в роботі.

Наголошується на тому, що існуюча в Україні система оцінки роботи правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ, стосовно протидії економічній злочинності спрямована насамперед не на запобігання порушенням, а на реєстрацію вже вчинених злочинів, що неминуче призводить до втрати наступальності в боротьбі зі злочинністю та невиправданого зміщення акцентів в оперативно-службовій діяльності. Однією з визначальних причин такого становища є недосконалість первинного статистичного обліку попереджених і припинених злочинів на стадіях їх готування та замаху на них, а також відсутність зведеної статистичної звітності за цим напрямом роботи.

Тож універсальним стандартизованим інструментарієм для проведення систематичного моніторингу ефективності протидії злочинності правоохоронними органами може стати запровадження Національної системи оцінювання рівня економічної злочинності, до функціонування якої необхідно залучати аналітичні групи державного та недержавного секторів економіки, соціологічні служби, рейтингові агентства, наукові установи, представників ЗМІ, громадських організацій. За показники такої оцінки взято як кількісні критерії, зокрема щодо суб'єктів, притягнутих до відповідальності за правопорушення, розмірів завданої правопорушеннями шкоди, обсягів її відшкодування фізичним та юридичним особам, так і якісні результати моніторингу громадської думки. Критерії оцінювання розподілено на зовнішні (кримінологічні, соціологічні, психологічні й економічні) та внутрішні (щодо оперативності реагування на звернення, відвернення та припинення злочинів на стадії підготовки або замаху, виявлення та усунення причин й умов, що сприяють порушенням).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баланюк Л. Л. Адміністративно-правове регулювання парабанківської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ірпінь, 2016. 21 с.
2. Баланюк Л. Л. Поняття та місце небанківської установи в фінансовій системі України. *Право України*. 2012. № 3. С. 47–51.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. КНТЕУ, 2004. 759 с.
4. Білоус В. Т., Попович В.М., Попович М.В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження : монографія. К., 2001. 137 с.
5. Боротьба з відмиванням грошей: європейський досвід для України. *Дзеркало тижня*. 2011. № 49. 22–28 груд. С. 11.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К., Ірпінь, 2003. 1322 с.
7. Гончаренко В. В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи : міжнародний досвід та українська практика. К. : Наук. думка, 1997. 240 с.
8. Горбулін В.П., Литвиненко О.В. Національна безпека: український вимір. К., 2012. 200 с.
9. Гроші та кредит : підруч. / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.] ; за заг. ред. М. І. Савлука. К. : КНЕУ, 2001. 602 с.
10. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. К., 2001. 122 с.
11. Даньшин И. Н. Преступность в сфере экономики: некоторые уголовно-правовые и криминологические вопросы. *Актуальные проблемы формирования правового государства*. 1990. X. С. 237–240.
12. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія; за ред. Л. С. Шевченко. Х., 2013. С. 11–12.

13. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 312 с. С. 33–34.

14. За даними ГСУ МВС України. URL : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/545198>.

15. Задорожний О. С. Криміналістична характеристика ухилень від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів та основні положення їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2005. С. 12–13.

16. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2016 рік. URL: <http://www.ssmsc.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=12>.

17. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2016 рік. URL : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.

18. Ільченко-Сюйва, Л. В. Небанківські фінансові установи: досвід Європейського Союзу та можливості України. Фондовий ринок. 2013. № 5. С. 16–22.

19. Кальман О. Г. Проблема запобігання податковим порушенням. *Вісник прокуратури*. 2001. № 1. С. 45–46.

20. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Х., 2003. 348 с.

21. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу у сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. К., 2004. С. 220–226.

22. Кримінальне право України. Особлива частина : [підруч.] / [за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка]. К., 1999. 320 с.

23. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. М. Литвак. Х., 2002. 39 с.

24. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження : монографія. К. : Юрінком-Інтер, 2000. 275 с.

25. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2012. 36 с.

26. Методичні рекомендації щодо управління пенсійними фондами. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/18/52/34799965.pdf>.

27. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. К., 2012. 400 с.

28. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ за 2015 рік : Додаток до розпорядження Нацкомфінпослуг від 29 трав. 2016 р. № 246. URL : <http://www.dfp.gov.ua/>

29. Основи економічної теорії / за ред. В. А. Предборського. К. : Кондор, 2002. 621 с.

30. Основні принципи регулювання професійними пенсійними фондами. URL : <http://www.oecd.org/dataoecd/51/9/44495715.pdf>.

31. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. URL : <http://www.dfp.gov.ua/730.html>.

32. Підсумки роботи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2015 рік. URL: <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/>

33. Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам, затв. Постановою Правління Національного банку України від 16 серп. 2001 р. № 344. URL: <http://www.liga.kiev.ua>.

34. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 5–6. Ст. 30.

35. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України від 28 листоп. 2002 р.

№ 249-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

36. Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії : Указ Президента України від 19 лют. 1994 р. № 55/94. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55/94#Text>

37. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15 берез. 2001 р. № 2299-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2299-14#Text>

38. Про кредитні спілки : Закон України від 20 груд. 2001 р. № 2908-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text>

39. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 лип. 2003 р. № 1057-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

40. Про страхування : Закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>

41. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2016 р. № 569-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>

42. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III : зі змінами та допов. від 1 січ. 2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/conv/page1>.

43. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. *Економіка України*. 1993. № 11. С. 16–19.

44. Савченко А. В. Досвід правової протидії відмиванню грошей у федеральному законодавстві США. *Науковий пошук, розв'язання актуальних проблем юридичної науки – сутність життя вченого і педагога. До 90-річчя академіка Академії правових наук України, заслуж. діяча науки і техніки України, доктора юрид. наук, проф. П. П. Михайленка* : зб. наук. праць / за ред. проф. Я. Ю. Кондратьєва. К., 2004. С. 220–226.

45. Савченко А. В. Злочини у сфері господарської діяльності за кримінальним законодавством України та США. *Міліція України*. 2003. № 8. С. 22–23.

46. Савченко А. В. Злочини у сфері господарської діяльності за кримінальним законодавством України та США: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених : додаток до журналу «Міліція України»*. 2005. № 40. С. 16–20.

47. Свенссон Б. Экономическая преступность: [пер. со швед]. М., 1987. С. 25–29.

48. Сідельник О. П. Позичування небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг як фактор підвищення їх конкурентоспроможності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2015. № 2 (11). С. 237–241.

49. Створення фінансової піраміди Чарльза Понці. URL : <http://finfact.org/piramydy/shema-ponzi>.

50. Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України / Рада нац. безпеки і оборони України. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К., 2005. 139 с.

51. Трасти: за обман доведеться відповідати. *Урядовий кур'єр*. 1997. 6 черв. С. 7.

52. Фінансове право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. К. Шкарупи, Т. О. Коломієць. К. : Істина, 2011. 256 с.

53. Чернявський С. С. Протидія фінансовому шахрайству в країнах Європи та США: порівняльний аналіз законодавства та досвід правозастосування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 187–192.

54. Чернявський С. С. Сучасні тенденції криміналізації фінансового сектора економіки України. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2012 № 1 С. 99–110.

55. Чернявський С. С. Шляхи удосконалення законодавства про

кримінальну відповідальність за порушення антилегалізаційних норм. *Актуальні питання вдосконалення національного національного законодавства України у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 груд. 2012 р.).* К., 2012. С. 91–96.

Виконав: студент
магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та _____ Дмитро КРИВЕНКО
адміністрування заочної
форми навчання

Науковий керівник:
професор кафедри
публічного управління та
адміністрування, _____ Володимир КОПАНЧУК
д.держ.упр., доцент

**Робота допущена до
захисту:**
завідувач кафедри
публічного управління та
адміністрування, _____ Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ
д.держ.упр., професор